

Ole Fastrup

URANIA KIKKERTEN

1897 - 1997

- og menneskene bag

NAFA

*Urania Kikkerten på
Dronning Olgas Vej 25,
Frederiksberg. Bemærk
Månen, som er malet
direkte på observatorie-
væggen af C. Luplau
Janssen engang i
1940'erne.*

Ole Fastrup

**URANIA
KIKKERTEN**

1897 - 1997

- og menneskene bag

Jubilæumsåret 1997

Ole Fastrup
Urania Kikkerten
1897-1997
- og menneskene bag

1. udgave, 1. oplag
© 1997 Astromedia Forlag
Bogen er sat med Times.
Redaktion:
Per Rieffestahl
Ole Fastrup
Billedredaktion:
Ole Fastrup
Sats og repro:
Astromedia · 9990 Skagen
Tryk: Sjøbeck Grafisk, 9990 Skagen

Fotografisk, mekanisk og anden
gengivelse eller mangfoldiggørelse
af denne bog eller dele deraf er
ikke tilladt ifølge gældende dansk lov
om ophavsret.
Printed in Denmark 1997

ISBN 87-89683-06-4

Oplag:
250 nummererede
eksemplarer
hvoraf dette er nr.:

*Bogen er udgivet af NAFA i anledning af 100-års jubilæet
med støtte fra Bodil Pedersen Fonden og Thomas Pedersen A/S.*

Forord

Urania Kikkertens jubilæumsdag

Når vi fejrer Kikkertens 100-års dag netop den 8. oktober 1997, er det med forbehold. Der findes nemlig ingen optegnelser, der fastsætter datoen for Victor Niensens første observation. Men indflytningstilladelsen fra den 26. august 1897 giver et fingerpeg.

Den traditionelt overleverede historie fortæller, at det klarede op hen imod aften, og at den første ejer af Observatoriet, Victor Nielsen, forventningsfuldt rettede Kikkerten mod sin elskede Måne.

Desværre passer historien ikke helt.

Ifølge Danmarks Meteorologiske Institut var den eneste skyfri periode i oktober nemlig døgnene fra den 4. til den 6. oktober.

Men:

- da Månen den 8. oktober 1897, uanset vejret, var næsten fuld og stod i det astronomiske stjernebillede Fiskene...
- da Fiskene var Victor Niensens astrologiske stjernetegn...
- og da 50 års jubilæet blev fejret på denne dato i 1947 ...
- kan vi med begrundelse i overlevering, astrologi og tradition fastlægge denne dag som jubilæumsdag for Urania Observatoriet.

Vi fejrer derfor med god samvittighed Urania Kikkertens 100 års jubilæum den 8. oktober 1997. Kikkerten går da ind i sit 2. århundrede og er – hjulpet af den nye teknik – godt på vej ind i det næste årtusinde.

Indhold

Indledning	9
Dagligdag på Urania Observatoriet, Dronning Olgas Vej 25	11
Husastronomerne <i>11</i>	
De fire store <i>12</i>	
Victor Nielsen	13
Observatoriet på Frederiksberg <i>13</i>	
Mennesket Victor Nielsen <i>14</i>	
Kikkert i sigte <i>15</i>	
Victor Nielsen som astronom <i>15</i>	
Carl Emil Luplau Janssen	19
Mennesket bag myterne <i>19</i>	
Carl Emils opvækst <i>19</i>	
Dagliglivet på Dronning Olgas Vej <i>21</i>	
C. Luplau Janssen som bibliotekar <i>21</i>	
C. Luplau Janssen som astronom <i>23</i>	
Observatorieejer og menneske <i>24</i>	
Menneskene og Kikkerten	27
»Min Uraniatid«	33
Kikkertens videre skæbne	39
Muligheder <i>39</i>	
NAFA <i>41</i>	
Kikkerten til Aalborg	43
Folkeobservatorium <i>43</i>	
Indvielsen <i>44</i>	
Stort og småt fra et observatorium	47
Observationer i Aalborg	53
Kometnedslag på Jupiter <i>54</i>	
Asteroiden 30 Urania <i>55</i>	
Måneformørkelsen mellem den 3. og 4. april 1996 <i>56</i>	
Urania Observatoriet og den ny teknologi	59
Afslutning	61
Kikkertens historie – et overblik	63
Efterskrift	75
Litteratur	77
Billedfortegnelse	79

Indledning

Fortid

Fredag den 8. oktober 1897 er otte smedesvende ved at lægge sidste hånd på deres livs mest særprægede arbejde. Efter at have afsluttet deres almindelige håndværk i en nyopført to-etages villa, har de i de sidste dage slidt og slæbt med at hejse og bære Victor Nielsens nye tonstunge kikkert op og anbringe den på sin plads i det særligt indrettede observatorium. Adressen er Dronning Olgas Vej 25 på Frederiksberg. Her skal den være de næste 86 år.

I alle de år Kikkerten var på Frederiksberg, har den kun haft to ejere, nemlig ovennævnte Victor Nielsen og Carl Emil Luplau Janssen.

Første del af denne historie vil derfor have disse to som hovedpersoner. Men også andre, som var med til at gøre Urania Observatoriet, Dronning Olgas Vej 25 i København, kendt som amatørastronomiens og folkeoplysningens højborg, vil blive omtalt.

Nutid

Efter at Kikkerten blev opstillet i Aalborg i 1988, må dens dage i strengt videnskabelig tjeneste siges at være talte, selv om moderne udstyr såsom computer og CCD-kamera kommer til.

Men i folkeoplysningens tjeneste gøres i dag en meget stor indsats i det nye Urania Observatorium.

Arbejdet varetages af Nordjysk Astronomisk Forening for Amatører, som samarbejder med Aalborg Kommune om at fortsætte traditionen med offentlige forevisninger fra Frederiksberg.

I en lille artikel i tidsskriftet Urania (marts 1945) udtaler C. Luplau Janssen: »...og forøvrigt ønsker jeg, at Urania Observatoriet altid må trives og udfylde en hæderlig Plads baade i Forskningens og i Oplysningens Tjeneste.« Dette er, hvad vi i NAFA prøver at leve op til.

Den målrettede forskning overlader vi til de professionelle. Men et besøgstal, som nu i Aalborg har passeret de 20.000, antyder, at sidste del af ønsket er blevet opfyldt.

Fremtid

I de forløbne 100 år er der sket en teknisk udvikling uden sidestykke i menneskehedens historie.

Denne udvikling vil uden tvivl fortsætte. Mængden af astronomisk viden vil stadig øges og stille større og større krav til en sober formidling af den.

NAFA og Urania Observatoriet vil forsøge at sammenholde de nyeste landvindinger med den solide – og jordbundne – astronomi til glæde for offentligheden.

Både Victor Nielsen og C. Luplau Janssen forsøgte at få staten til at overtage Urania Observatoriet. Begge brugte de formidlingen af astronomisk viden som et af argumenterne for, at det burde ske.

Men først med Aalborg Kommunes overtagelse af Kikkerten og opførelsen af det fine Observatorium er deres ønske gået i opfyldelse – og Kikkertens fremtid sikret.

Dagligdag på Urania Observatoriet, Dronning Olgas Vej 25

Husastronomerne

I årene fra Urania Observatoriet blev bygget, og indtil engang i 1930'erne, var det især det videnskabelige arbejde, som optog tiden på Observatoriet.

Afhandlinger, artikler og resultater af observationer gled i en lind strøm og blev offentliggjort i mange forskellige fagtidsskrifter. Men også populærvidenskabelige bøger blev til i den gode atmosfære, som først Victor Nielsen og siden Carl Luplau Janssen tilførte Urania Observatoriet.

I 1905 bistod Carl i en alder af 16 år den erfarne og dygtige observator Hans Emil Lau i arbejdet på Urania Observatoriet. Her hørte drengen en samtale mellem den senere så berømte Ejnar Hertzsprung og H.E. Lau om røde kæmpestjerner. Denne snak var måske den første spæde begyndelse til det senere så berømte Hertzsprung-Russell diagram.

Med C. Luplau Janssens egne ord:

»Jeg var en opløben Skoledreng, da jeg første Gang traf ham (Ejnar Hertzsprung) paa »Urania«. Det var netop da Kæmperne blev født, og jeg lyttede med aabne Ører og Mund, naar han og Lau diskuterede Radialhastigheder og C-stjerner. Det virkede paa mig som en Aabenbaring af en Verden, som jeg gerne vilde trænge ind i. Jeg kan endnu tydeligt se Professor Hertzsprungs høje Skikkelse fortone sig i Mørket, naar han stod lænet til en af de smaa Vindueskarme og høre hans ivrige Stemme, medens han drøftede Sagerne med H.E. Lau, der sad overskrævs paa en ikke særlig elegant Stol og svarede med sin smukke Stemme, der dog karakteriseredes af en vis Hvislelyd, naar han blev ivrig eller vred. Jeg ser endnu det svage Lys fra den reflektorprydede Køkkenlampe, der leverede en Rembrandsk Belysning i Rummet og en ganske pragtfuld Lampeos, naar den blev baaret hastigt gennem Observatoriet. Dette skete ofte, thi begge herrer bevægede sig hurtigt, og saa bølgede Røgen efter dem som en Komethale. Hertil kom saa Osen fra Olielampen, som vi brugte ved Kredsaflysninger, og som vi skiftedes til at bære i Munden.«

Vi kan så forestille os den stolte observatorieejers, den da 51-årige Victor Nielsen, komme til, rygende på sin uundværlige cigar. Victor Nielsen interesserede sig jo især for Månen og andre himmelobjekter, han kunne tegne og fotografere. Så han har nok ikke fulgt så meget med i denne diskussion, men har glædet sig over den frugtbare og seriøse atmosfære, der herved blev tilført hans elskede Observatorium.

Regnvejr havde stoppet observationerne, og som så ofte før var Hertzsprung og Lau begyndt at diskutere Universets store spørgsmål. Men nu tittede Månen frem igen.

Stilfærdigt og ubemærket af de ivrige kombattanter indstillede Victor Nielsen observatoriestolen, satte sig op og færdiggjorde sit seneste maleri af Månen.

De fire store

Der har været voldsom rift om Kikkerten i disse år, idet en halv snes mænd (!) skiftedes til at benytte den. Kun mænd arbejdede på Urania Observatoriet, idet astronomi dengang ikke var noget for kvindfolk.

I årene 1905-1911 var grundstammen i Urania Observatoriet ejeren *Victor Nielsen*, den dygtige og erfarne astronom *Hans Emil Lau*, kemikeren *Ejnar Hertzsprung* og assistenten *Carl Emil Luplau Janssen*.

Victor Nielsen var meget behagelig, tilbageholdende og udstyret med en naturlig autoritet. Da det samtidig var hans kikkert og observatorium, må han jo have haft det endelige ord i alle sager af betydning.

Men Hans Emil Lau havde et iltet temperament. Så den hvislelyd, C. Luplau Janssen nævner ovenfor, har sikkert lydt jævnlige. Lau arbejdede i disse år på sin doktordisputats i astronomi, men fik også tid til bl.a. at publicere tegninger af Månen og af Hvirvelgalaksen i stjernebilledet Jagthundene.

Hvor H.E. Lau var meget fattig, havde Ejnar Hertzsprung en lille formue. Han var yderst seriøst arbejdende og omhyggelig og havde et godt øje for de væsentlige problemer og indvendinger, når det gjaldt videnskaben. Da Hertzsprungs videnskabelige dygtighed er uomtvistelig og velkendt, skal nævnes en anden side af ham.

Hertzsprung var meget ivrig og temmelig upraktisk i dagligdagen. Som et eksempel på dette, følgende lille historie:

Hertzsprung havde fået lov til at arbejde på observatoriet på Østervold, og her benyttede han i 1909 den store kikkert, dobbeltrefraktoren.

For at skaffe ligevægt forsøgte han at placere et lille blylod i okularenden. Men følgen var, at dobbeltrefraktoren tippede forover, blyloddet fortsatte hele vejen gennem den fotografiske kikkert og splintrede objektivet!

Hertzsprung brugte en del af sin formue på et nyt objektiv, men dette objektiv var beregnet til visuelt brug. Og da det altså var den fotografiske kikkert, der var gået i stykker, var kikkerten i praksis ubrugelig til sit oprindelige formål i de næste mange år. Først i 1940'erne blev der indkøbt et korrekt objektiv.

Dette var en af C. Luplau Janssens yndlingshistorier.

Hertzsprung arbejder på Urania Observatoriet mellem 1902 og 1909 og holder kontakt til Luplau Janssen til sin død i 1967. Han var meget stærkt medvirkende til, at Urania Observatoriet under C. Luplau Janssens ledelse oftest fik de så nødvendige legater, i første række fra Carlsbergfondet.

Carl var på dette tidspunkt assistent – selvfølgelig ulønnet – og ingen kunne vide, at drengen ville blive Observatoriets ejer i 52 år.

Victor Nielsen

Observatoriet på Frederiksberg

Victor Nielsen var en af de mest kendte og alsidige amatørastrofomer omkring århundredeskiftet.

Han var den første ejer af Urania Refraktoren. Det var også ham alene, der finansierede den.

Et helt nyt hus blev opført til den. Et hus, der havde Kikkerten som den absolut mest dominerende bestanddel.

Observatorierummet var nemlig en integreret del af en moderne villa på 100 m². Bygningen var i to etager og med fuld kælder, og beliggenheden på en lille, stille og lidet oplyst villavej på Frederiksberg ved København var ideel. Huset var jo opført, for at ejeren kunne nyde stjernehimlen. Og datidens svage gaslamper kan kun have understreget dennes magtfuldhed.

En tøndeformet observatoriekuppel på over fem meter i diameter var, og er stadig, den mest dominerende bygningsdel på Dronning Olgas Vej 25. Beliggenheden tæt ved de københavnske søer, og det nærved liggende bryggeri »Stjernen«, må have inspireret til mange hyggelige og spændende stunder for »Stjerne Nielsen« og hans mange astronomivenner.

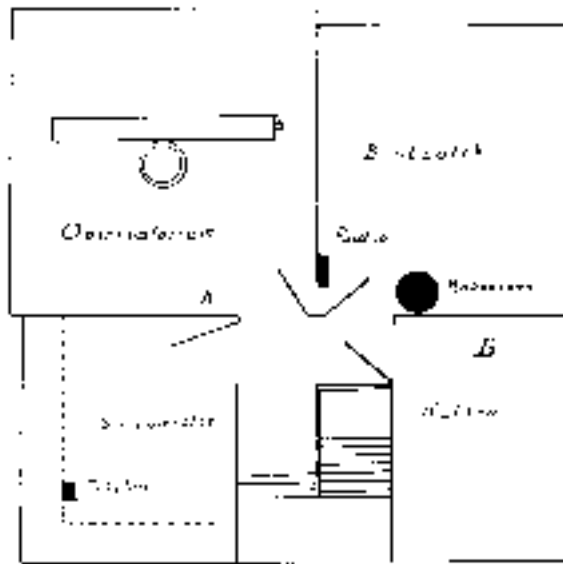
Victor Nielsen var gift, og hvordan det har været at være hustru i et hjem, der var så domineret af mandens hobby, kan vi jo kun gætte os til. Men at det store stjerneatlas kun kunne finde plads under ægtesengen fortæller om stor tolerance fra ægtefællens side. Atlasset kunne nemlig hentes af alle, som havde adgang til Observatoriet, uanset tidspunkt!

Kikkerten, et fire meter langt, tonstungt instrument, dominerede hele første sal. Den stod majestætisk i et kvadratisk rum på ca. 30 m². Der, hvor et almindeligt loft ville være, gik de firkantede vægge over i en tøndeformet og bevægelig kuppel. Rumhøjden i observatorierummet blev således næsten 5 meter.

Det, at Observatoriet havde tøndefacon, var en Victor Nielsen-specialitet. Han har bygget flere af den slags observatorier landet over og udviklet lukkemekanismen til de fire lemme, der gav adgang til himlen.

Foruden observatorierummet fandtes her på 1. sal kun et soveværelse, et bibliotek og et lille køkken. Luxus som elektricitet og WC (i kælderen) blev først installeret i 1919.

Observatorierummet er nu blevet delt i to etager og bruges til beboelse.

*Urania Observatoriet
på Frederiksberg.
Første sal.*

Mennesket Victor Nielsen

Victor Nielsen var kendt som foredragsholder og fremviser af stjernehimlen. Det var på en tid, hvor radio og fjernsyn var ukendte – og himlen mørk. Samtidig var han en meget underholdende, vidende og beleven mand og derfor populær i datidens København.

Victor Niensens interesse for astronomi stammede fra hans tid i Fredericia. Her fik han sit første job som telegrafist ved Statstjenesten og dyrkede sin fritidsinteresse, tegning og maling. Han gik ture på de stille volde og nød aftenhimmels stjernepragt.

Eller han stod op med Solen og gik ud i mark og eng for at tegne og male. Særlig fornøjelse havde han sjovt nok af at tegne køer og ænder.

Han læste kommandør Tuxens bog om stjernehimlen, og med den blev hans interesse for astronomi for alvor vakt. Allerede i 1880 fik Victor Nielsen publiceret nogle Månelandskaber i tidsskriftet Sirius. I 1885 fik Victor Nielsen udstillet et udvalg af sine landskabsmalerier på Charlottenborg Udstillingen.

*Mizarobservatoriet.
Victor Nielsen i gode
venners lag. Fra venstre:
fabrikant Aug. Hentze,
overtelegrafist Victor
Nielsen, pastor Theodor
Hansen, tre af dansk
amatørastronomis
pionerer.*

Herefter stod den talentfulde kunstner over for valget mellem at fortsætte som landskabsmaler eller at koncentrere sig om sin voksende astronomiske interesse. Han indså nemlig, at han ikke var i stand til at arbejde med begge dele.

Han valgte astronomien. En af grundene kan måske ligge i følgende citat fra en hyggelig aften med den gode ven, musikdirektør Carl Lumbye, søn af »store Lumbye«: »Det eneste, der skulle være parat uden for døren, var en kasse øl. Det var så anstrengende at ligge på gulvet og kigge på Venus, men hun var så dejlig og Sirius med, hvor var de lyse og skinnende i nat.«

Victor Nielsen blev gift sent. Ellers havde han nok heller ikke fået lov til at bruge alle sine penge på en så verdensfjern hobby.

Først i 1886 giftede han sig med Christine Marie Kragh. På det tidspunkt var han på sin tredje eller fjerde kikkert og ikke til at stoppe.

Snart herefter begyndte han at anskaffe sig større og større – og bedre og bedre kikkerter. Ved en blanding af sparsommelighed, handelstalent, betalte foredrag og statsstøtte fra 1892, arbejdede Victor Nielsen sig frem til Danmarks største private linsekikkert. Men for en sikkerheds skyld var Observatoriet på Dronning Olgas Vej dimensioneret, så der var plads til en endnu større kikkert end den fire meter lange Urania Kikkert!

Kikkert i sigte

Den kikkert, som Victor Nielsen købte, var omhyggeligt udvalgt. Firmaet Thomas Cooke & Sons i London var berømt for dets solide konstruktioner. De lavede også udmærket optik, men Victor Nielsen stillede sig ikke tilfreds med en standardvare. Han ville have et Gauss objektiv fra det anerkendte tyske firma Zeiss. Og måden han fik det på var karakteristisk for ham.

Han var i 1895 god ven med den 46-årige Max Pauly. Denne var uddannet som kleinsmed og havde gået på teknisk højskole i Berlin. Han opnåede desuden at få en doktorgrad i kemi. I næsten 20 år ledede han en af Tysklands store sukkerfabrikker.

Interessant i forbindelse med Kikkertens historie er, at han i flere år fremstillede fine objektiver til liebhavere. Hvis køberen var videnskabeligt godt – men økonomisk skidt – funderet, blev objektivet ofte foræret væk.

På grund af sin brændende interesse for udvikling af optik, men også fordi han havde et dårligt helbred, søgte Max Pauly en stilling i den lille astronomiske afdeling i Zeiss.

Firmaets dygtigste matematiker, Dr. Albert König, som også var en god bekendt af Victor Nielsen, udførte de vanskelige beregninger til fremstillingen af et 10” Gauss objektiv. Max Pauly fik så til opgave at slibe de to stykker glas, som tilsammen dannede objektivet.

Opgaven blev løst til alles tilfredsstillelse, og Victor Nielsen fik et fremragende og billigt objektiv af denne specielle type. Han havde forinden forpligtet sig til at betale materialeprisen uanset resultatet.

Der findes i dag kun tre objektiver af denne type og størrelse, nemlig i Princeton, Utrecht og Aalborg.

Den 1. april 1897 blev Max Pauly kompagnon i Zeiss’ astronomiske afdeling. Denne stilling bestred han med stor dygtighed indtil 1913.

Om fremstillingen af objektivet har vi i Aalborg gennem årene fortalt, at dette blev lavet som en svendeprøve af enten Max Pauly eller af en for os ukendt optikerlærling hos Zeiss.

Men forfatteren har her vovet det ene øje og lagt de mest sandsynlige elementer fra forskellige kilder sammen og er kommet frem til ovennævnte version.

Victor Nielsen som astronom

Victor Nielsen var, allerede før han byggede Urania Observatoriet, kendt ude i Europa som en dygtig Måneforsker og en agtet udøver af den nye og spændende kunst, himmelfotografi.

Selv om Victor Niensens astronomiske interesser spændte over så forskellige emner som dobbeltstjernemålinger og fotografering af stjernehimlen, var hans altoverskyggende interesse Måneforskning og -korttegning, den såkaldte selenografi og kartografi. Fotograferingen trådte endnu sine barnesko, og objekter med så små lysforskelle som Månens bjerge og dale kunne vanskeligt fotograferes.

Her var et arbejdsfelt, hvor en dygtig og tålmodig tegner/maler kunne opnå meget fine resultater. Han benyttede sig dog af Månefotografier. Ved hjælp af dem kunne han forberede en skitse af den egn, der en bestemt aften stod rigtigt belyst. Herefter var kunsten at gengive skygger, at fastlægge udstrækninger og give højde og dybde til Månekortene.

På den tid et særdeles agtværdigt og højt respekteret astronomisk arbejdsfelt.

Ærgerligt nok lykkedes det ham aldrig selv at få taget nogle ordentlige billeder af Månen. Dette må nok for en stor del skyldes datidens meget langsomme film. En lang belysningstid fik den altid tilstedeværende lufturo til at sløre billedet.

Derfor fik han tilsendt Månebilleder optaget med kæmpekikkerten på Lick Observatoriet i Californien. Men heller ikke disse billeder var altså gode nok. Og den dag i dag er de behageligste kort over Månen håndkolorerede.

Victor Niensens store hjælpsomhed og hans uomtvistelige evner gjorde hurtigt Urania Observatoriet til et sted, der selv blandt professionelle astronomer var kendt. Hans meninger havde vægt, og han havde derfor også stor indflydelse på dannelsen af Astronomisk Selskab.

Som et eksempel på hans store anerkendelse kan nævnes, at astronomiprofessor Elis Strømgren i 1916 bad Victor Nielsen om udtalelser om »husastronomerne« på Urania Observatoriet. Det drejede sig om Ejnar Hertzprung, H.E. Lau og C. Luplau Janssen. Udtalelserne skulle bruges til besættelse af en ledig stilling på observatoriet i Århus.

At ingen af de tre fik stillingen skal have ødelagt meget af den ellers gode stemning på Urania Observatoriet, og vi har måske her en af grundene til, at C. Luplau Janssen næsten aldrig senere omtalte Victor Nielsen. Ligeledes kan C. Luplau Janssens livslange had til Elis Strømgren udmærket have sin begyndelse her.

Victor Nielsen var som nævnt observatoriekonstruktør, men også anerkendt som specialist inden for optik og kikkertbyggeri.

Desuden var han en af pionererne inden for småplanet- og kometforskning. Til jagten på disse himmellegemer brugte han et af de nymodens portræt-kameraer af mærket Voigtländer, som kunne afbilde store dele af himlen.

Sammen med postmester Otto Asmussen konstruerede han et måleapparat med glasmikrometer til målinger på fotografiske plader. Dette benyttedes til udmålinger af Månen, tåger og kometer.

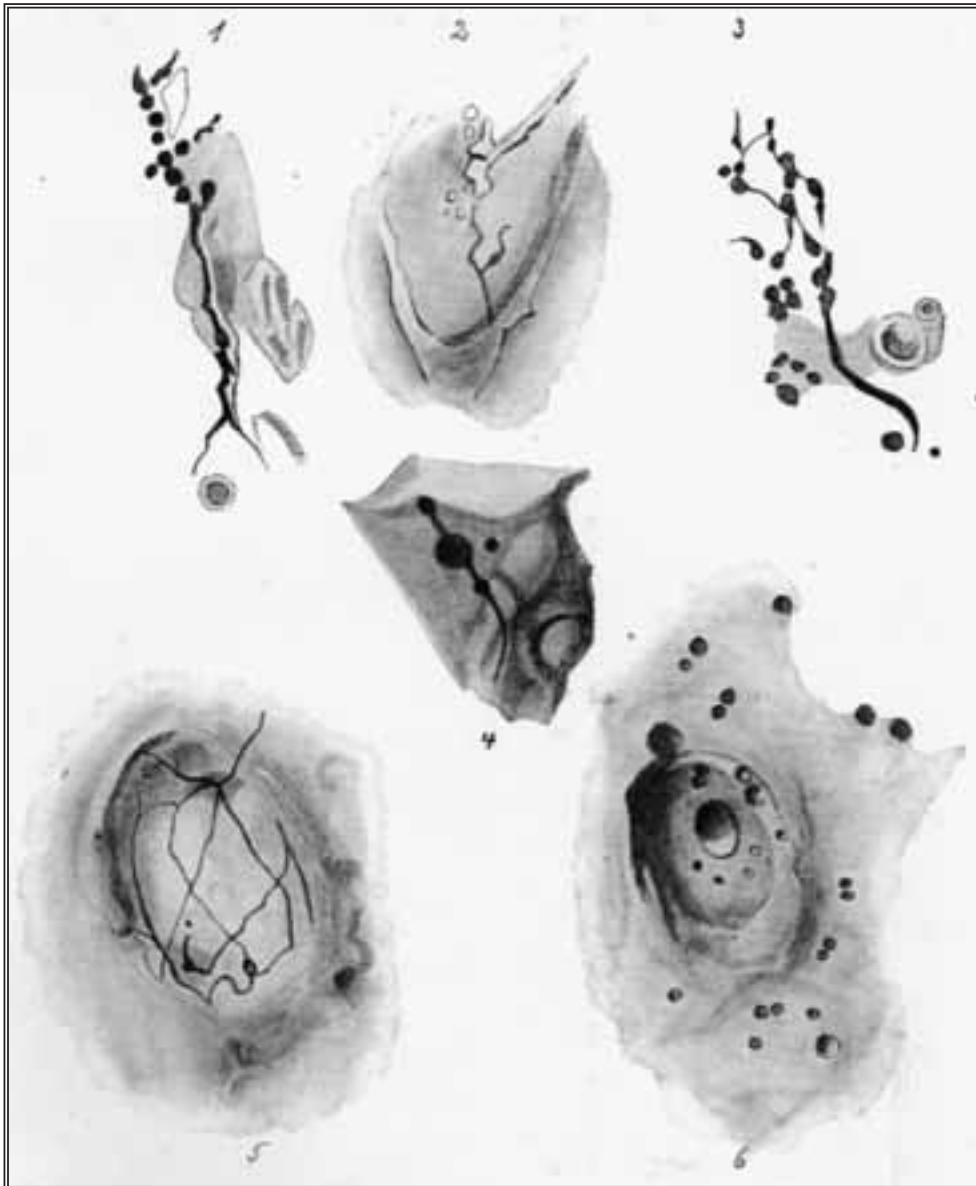
Den visuelle brug af Kikkerten gled efterhånden i baggrunden. Fotograferingen overtog mere og mere arbejdet med at afbilde himmelobjekterne. I takt hermed mindskedes betydningen af Victor Niensens ellers så fine arbejde.

Når man tænker på vejrforholdene her i Danmark med lyse sommernætter og mudrede vinternætter, er det flot, at Victor Nielsen overlod så megen

observationstid til andre. At han derved indirekte fik en plads i astronomihistorien gennem Ejnar Hertzsprungs arbejder, kunne han jo ikke vide.

Victor Nielsen døde den 26. november 1918 efter lang tids sygdom.

C. Luplau Janssen overtog Observatoriet, 29 år gammel.

Månetegninger af Victor Nielsen.

- 1. Detalje fra Ptolemæusbjerg. En rille ved østvæggen.*
- 2. Petavius. Tegnet den 23. januar 1905 kl. 00.15. En rille ved nordvæggen. Forstørrelse ved Kikkerten 328 og 447 gange.*
- 3. Arzarkel. Victor Nielsen skriver stolt, at det her er lykkedes ham at finde detaljer, som ingen før ham har tegnet.*
- 4. Hyginus Nord. Tegnet den 20. februar 1896 sammen med en hr. Wilhelm Juul med en 190 mm Reinfelder refraktor.*
- 5. Atlas. Tegnet den 17. november 1902 og den 23. januar 1905.*
- 6. Hercules.*

Sirius 1906

Tafel III

Mondzeichnungen
von Victor Nielsen in Kopenhagen

*Victor Nielsen (til højre)
og C. Luplau Janssen i
en observationstime.*

Carl Emil Luplau Janssen

Mennesket bag myterne

Krakilsk, enestående hjælpsom; selvslettende, selvhævdende; brovtende, yderst beskeden; doven, en enestående ildsjæl; kærlig, kynisk; en genial forsker, en uduelig videnskabsmand; naiv, snedig konspirator; udnytter af andres videnskabelige arbejder, foregangsmand med selvstændige og gennemarbejdede projekter. Adjektiverne, beskrivelserne og myterne er mange. C. Luplau Janssen var én, der blev lagt mærke til, og én man talte om.

Som altid, når meningene er så forskellige, ligger sandheden et sted imellem, men samtidig, nok med et gran af sandhed i alle udsagnene.

Der er ingen som helst tvivl om C. Luplau Janssens positive egenskaber. Ej heller om hans popularitet i hele Danmark. Han var et yndet emne for aviserne og udtalte sig om alverdens emner.

Hans foredrag både i radioen og rundt om i landet var blandt de mest populære overhovedet, og mange kan endnu huske dem. Han bevægede sig ubesværet i det højere selskabsliv, oftest iført sine elskede uldne sokker og bjergstøvler.

Til gengæld bar han næsten aldrig overtøj eller hovedbeklædning.

»Arbejde giver varmen, og min hjerne arbejder konstant, og så hurtigt og hårdt, at her er rigeligt med energi til at holde hovedet varmt.«

Dette skal Luplau Janssen have sagt som begrundelse for ikke at bære hat. Hvorfor han så altid gik i uldne strømper og store, sorte bjergstøvler, melder historien ikke noget om.

I anledning af sin udnævnelse til Ridder af Dannebrog skulle han i audiens hos Kong Frederik IX. Han var iført sit stiveste puds, men ville beholde sine elskede støvler på. Først i allersidste minut formåede en rasende fru Aase ham til for en gangs skyld at tage pæne, sorte sko på.

Endelig må nævnes, at han var hurtig og skarp i replikken. Niels Wieth-Knudsen, som arbejdede på Urania Observatoriet i 1950'erne, har som eksempel på dette fortalt følgende historie:

»Jeg skulle engang fremvise Urania Observatoriet for den argentinske Chargé d'Affaires med nogle af hans slægtninge, der kun talte fransk. Jeg havde haabet, at C. Luplau Janssen, som jo talte glimrende fransk, ville hjælpe; men han sagde: »Det er dine Gæster; dem må du selv klare.« – Jeg: »Jøh, men je' ska' jo saa tal' fransk.« – »Det klarer du nok« – »Hm« – .

Efter forevisningen (jeg taler jo altid højt!) sagde C. Luplau Janssen: »Det klarede du jo glimrende.« – »Naah, ja, naar det drejer sig om Fag med tekniske Udtryk gaar det altsaa; – men uha, hvis det havde været en almindelig selskabelig Konversation,« – hvorpaa Carl afsluttede Rosen med Ordene: »Ja, men det kan du jo heller ikke paa Dansk!«

Carl Emils opvækst

Den 9. august 1896 »kort før skolegangs begyndelse« tog Carls far den syvårige dreng op på Frederiksberg Bakke for at se en partiel solformørkelse. Interessen for astronomi var vakt og øgedes, da Carl som

tiårig blev syg. Den sengeliggende skoledreng fik fat i en bog om astronomi af den danske forfatter Torvald Køhl. Han blev snart derefter i en alder af 11-12 år en hyppig gæst på Victor Niensens Urania Observatorium.

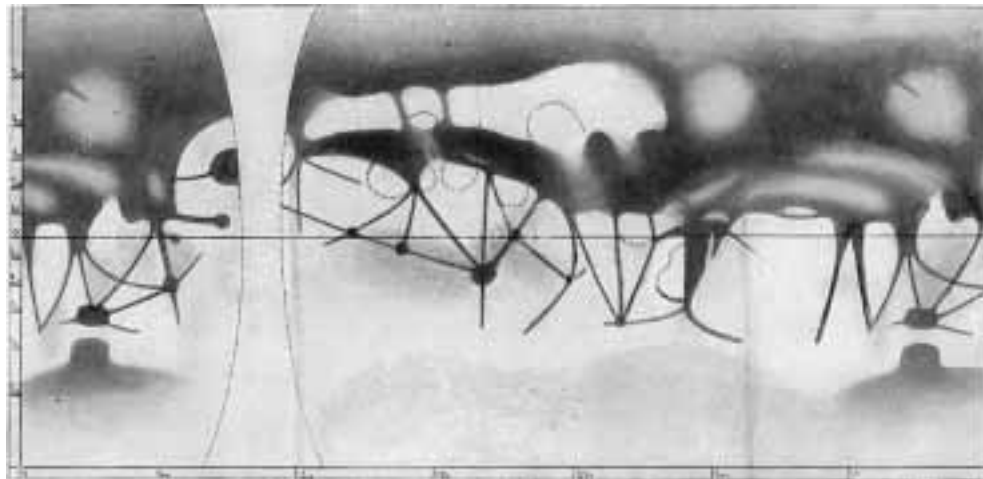
Luplau Janssen kom fra små kår. Han var den ældste af syv søskende, og det var til tider Carl, der måtte holde styr på hjemmet og den omfattende søskendeflok. I skolen var han særdeles dygtig og lå som nummer ét lige fra første klasse og til og med studentereksamen.

Dels for at finansiere sine interesser og dels for at bistå den stramme økonomi i hjemmet påtog Carl sig tidligt undervisning, idet han underviste drenge i mindre klasser.

Efter studentereksamen tog han bl.a. en magisterkonferens i astronomi, og med dette eksamensbevis i hånden fik han den 1. januar 1911 stillingen på Universitetsbiblioteket, som skulle blive hans levebrød livet igennem.

Ved Victor Niensens død den 26. november 1918 havde C. Luplau Janssen længe haft alt det praktiske arbejde og det egentlige ansvar for driften af Observatoriet. Trods sine kun 29 år var han en erfaren astronom og en meget dygtig foredragsholder. Siden 1911 havde han haft ledelsen af det videnskabelige arbejde på Observatoriet. Han overtog det efter H.E. Lau, som fik en assistentstilling på observatoriet i Treptow ved Berlin.

Omkring 1914 overtog han også de pædagogiske pligter for Victor Nielsen og var derfor den egentlige leder.

*Mars.
Sept.-Dec. 1911
Tegning af
C. Luplau Janssen,
E. Buch Andersen.*

Det var altså naturligt, at det blev ham, der overtog Urania Observatoriet efter Victor Nielsen. Men der skulle gå et halvt år i økonomisk uvished, før Luplau Janssen den 3. maj 1919 stolt kunne kalde sig ejer af Danmarks største privatobservatorium.

Den statsstøtte, Victor Nielsen fik, var tilkendt ham personligt og blev ikke videregivet til den nye ejer. C. Luplau Janssens stilling som underbibliotekar, og hans giftermål i 1916, har ikke givet mange penge at gøre godt med. Men med den for ham sædvanlige energi og optimisme lykkedes det ham at få statsstøtte samt et lån på 50.000 kr. fra Carlsbergfondet.

Dagliglivet på Dronning Olgas Vej

Valborg Frederiksen, nu pensionist og bosat i Aalborg, var i huset hos Luplau Janssen i 1928. Valborg var dengang sytten år og har aldrig glemt den tid.

Særlig C. Luplau Janssen husker hun tilbage på med glæde.

Manden i huset var efter hendes opfattelse beskeden grænsende til det selvudslettende. Desuden var han hyggelig, vittig, belæst og meget upraktisk.

Som et eksempel på det upraktiske husker hun nu, næsten halvfjerds år efter, dengang C. Luplau Janssen havde tjæret tag – og derefter gik ind på gulvtæppet med tjæresko på.

Luplau Janssen var i 1916 blevet gift med operasangerinde Esther Rigmor Støiholm. De fik en datter Anna Margrethe, »Tulle«, i 1920.

Mens Valborg arbejdede der, kunne hun tydeligt mærke, at ægteskabet ikke var lykkeligt. For at føje spot til skade, boede svigermor også i huset!

Hun hed jo fru Støiholm, og med sin vanlige form for ord-ekvilibrisme omdøbte Luplau Janssen hende snart til fru Spektakelø.

Valborg, fru Esther, datteren Tulle og fru »Spektakelø« boede på 1. sal, oppe ved Kikkerten, mens husets herre var forvist til et værelse i kælderen.

Valborg fik hurtigt en særlig plads i Luplau Janssens hjerte. Konen og svigermor forstod ikke Luplau Janssens begejstring for stjernehimlen. Så når astronomen havde fundet et objekt, ofte Mars, kom han farende ind til Valborg og slæbte hende med hen til Kikkerten. Her fortalte han så, spruttende af begejstring, hvad den lille uldne tot var. Ikke så sært, at Valborg aldrig glemte atmosfæren i det særegne hus.

Familien Støiholm flytter fra Dronning Olgas Vej i 1932 blandt andet på grund af »afvigende Syn på de Økonomiske Forhold«.

Mon ikke Observatoriets vedligeholdelse og pengeforbrug til det videnskabelige arbejde er, hvad der ligger bag dette udtryk? Samt selvfølgelig konens og svigermoderens manglende interesse for astronomi.

Herefter havde C. Luplau Janssen i en årrække, hvad han selv kalder et frit forhold til en frk. Harriet Nielsen. Hverken opløsningen af ægteskabet eller det frie forhold var god kutyme i datidens Danmark.

Men åbenbart nødvendigt, for som han skriver: »I denne Periode genvandt jeg dog min Arbejdsevne, som var taget meget af.«

Først i 1939 opnår han skilsmisse, og han gifter sig straks efter med Aase Worsøe Møllerup.

I dette ægteskab blomstrer Luplau Janssen igen op, huset åbnes, gæster strømmer til, og fru Aase bliver en solid og uundværlig ankersten både for sin mand, for dansk amatørastronomi og for Urania Observatoriet.

Sammen formår ægteparret at opbygge en amatørastronomiens højborg for hele Danmark. En institution hvor seriøst arbejde flot går hånd i hånd med folkeoplysningen. Dette sidste får større og større betydning, efterhånden som Urania Kikkertens videnskabelige værdi forringes på grund af beliggenheden i byen og på grund af den moderne teknologis fremmarch.

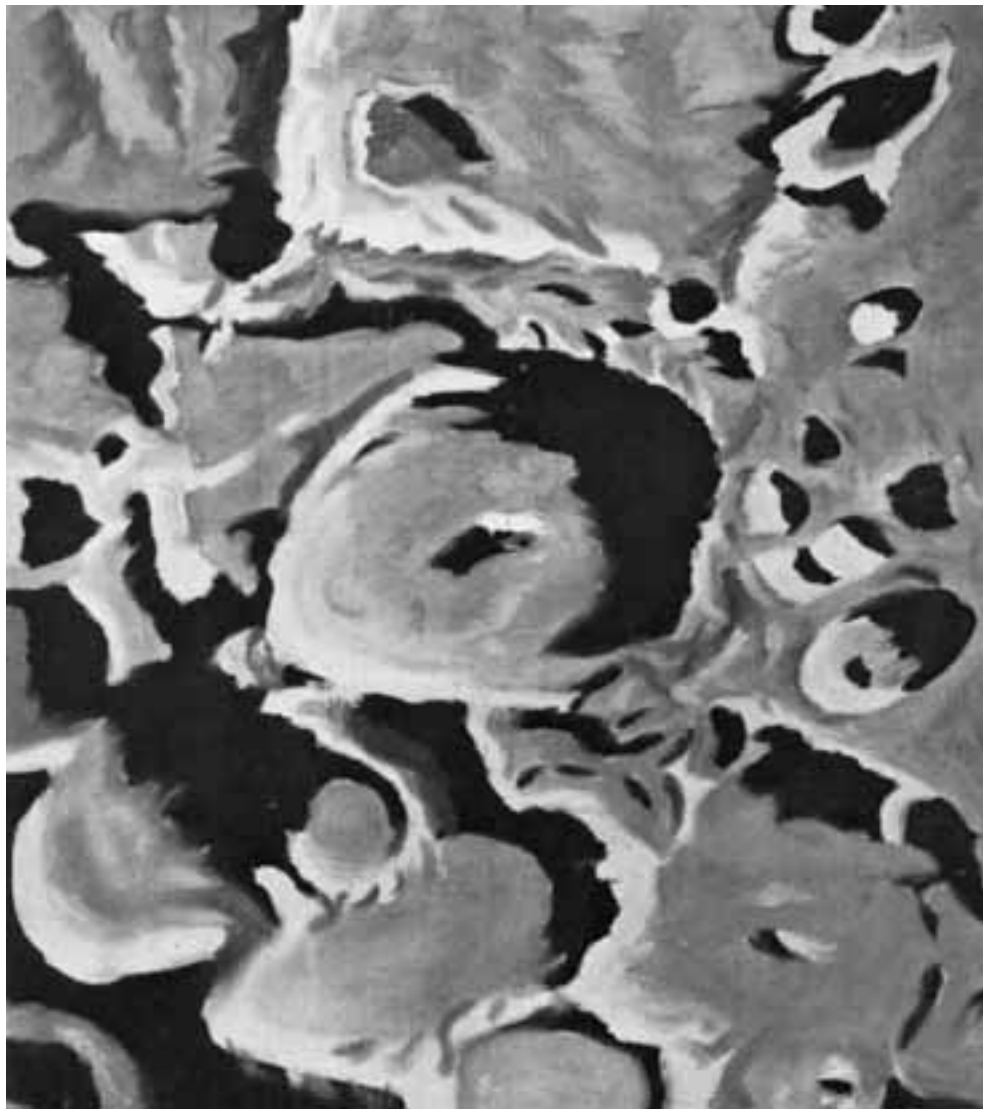
C. Luplau Janssen som bibliotekar

Luplau Janssen kunne ikke leve af at være astronom. Faktisk kostede det ham mange penge at drive Observatoriet, at have halvoffentligt bibliotek i hjemmet og at udgive tidsskriftet »Urania«.

C. Luplau Janssen kunne derfor takke sin stilling som underbibliotekar for, at han overhovedet formåede at beholde Dronning Olgas Vej 25.

Stillingen på Universitetsbiblioteket i København kaldte han »sit kongelige embede«. Heldigvis for ham var her placeret en sofa. I en festtale på det tidligere universitetsbibliotek mindedes man gamle dages bibliotekarer: »Hvis man havde brug for astronomen, skulle han først vækkes, da han tilbragte det meste af sin tid herinde i vandret stilling.« At historien blev fortalt med vanlig festtaleoverdrivelse fremgår klart af, at flere tidligere lægestuderende stadig husker en vis nøgleraslende person, som gik igennem den ellers så stille læsesal med tunge skridt, mens han højlydt konverserede en gæst, ofte på fransk.

Han prøvede flere gange at avancere inden for biblioteksvæsenet. Det skyldtes nok ikke så meget personlig ærgerrighed som et ønske om højere løn. En højere løn, som ville sætte ham i stand til at nyde sin tilværelse som observatorieejer i fulde drag.

*Månen.
Ringbjerget Tycho.
Malet af C. Luplau
Janssen ved Kikkerten.*

C. Luplau Janssen som astronom

Carl Luplau Janssens inderste ønske var at blive anerkendt som professionel astronom.

Han prøvede to gange at få en doktordisputats i astronomi. Begge gange forgæves.

Sammen med Georg Haarh fik han Videnskabernes Selskabs Guldmedalje, og denne sag, samt de to forkastede doktordisputater, har der været megen blæst om. Da de også fortæller noget om mennesket C. Luplau Janssen, vil de kort blive beskrevet her.

Første doktordisputats

Titlen var »Undersøgelse over Dobbeltstjerner III«, og den indleveredes 16. april 1917. Arbejdet hvilede dels på tidligere arbejder af ham selv, og dels på arbejder udført af Ejnar Hertzsprung. Den var desværre fuld af både sammentællings- og udregningsfejl og indeholdt ikke, i modsætning til hvad C. Luplau Janssen fastholdt i mange år, noget nyt.

Først den 23. maj 1918 vedtog fakultetet at antage afhandlingen til forsvar. Forsvaret skulle finde sted 2. juli, men den 29. juni skrev C. Luplau Janssen, at han var syg af overanstrengelse og ikke ville være i stand til at forsvare sin afhandling på den fastsatte dag (se tidslisten bagest i bogen).

I september, næsten halvandet år efter indsendelsen af disputatsen, forsøgte C. Luplau Janssen at få afhandlingen tilbage for at rette de fejl, der var i den. Fakultetet afslog med den begrundelse, at de ønskede ændringer var for betydelige.

Den 25. november 1918 trækker C. Luplau Janssen sin første disputats tilbage.

Videnskabernes Selskabs prisopgave i astronomi for året 1919

Trods en meget hård kritik får Georg Haarh og Luplau Janssen guldmedaljen for et fællesarbejde, »Stjerner af den 4. Secchiske type, deres fordeling, afstande og hastigheder«.

Bedømmerne mente dog ikke, at afhandlingen skulle offentliggøres. Alligevel fik C. Luplau Janssen offentliggjort en forkortet udgave af den i Astronomische Nachrichten.

Guldmedaljen var måske ment som en opmuntring for den 19-årige Georg Haarh. Desuden er det fristende at tro, at bl.a. Ejnar Hertzsprung, som en af bedømmerne, gerne ville støtte sin gode ven C. Luplau Janssen.

Anden doktordisputats

Den næste doktordisputats omhandlede planetariske tåger. Den blev indleveret kort efter, at han i 1922 havde fået meddelelsen om guldmedaljen fra Videnskabernes Selskab.

Disputatsen bliver sablet ned: »De videregående slutninger savner videnskabeligt grundlag, og er ført på en utilfredsstillende måde«, »diskussionen om radialhastigheder er allerede udført og resultaterne er velkendte«, »hele arbejdet er fejlagtigt og ret ubetydeligt«. Desuden er der også i denne disputats grove regnefejl. »Luplau Janssen har for ringe kritisk sans, og hans resultater er ikke tilstrækkeligt begrundede«, og »den indleverede afhandling indeholder i metodisk henseende intet nyt.«

Ikke overraskende besluttes det at forkaste afhandlingen før forsvaret. Men før den officielle beslutning meddeltes Luplau Janssen, trak han den

selv frivilligt tilbage. Begrundelsen var, at der netop var kommet mere materiale, og da »min Afhandling saaledes ikke længere svarer til, hvad jeg kræver af den, tillader jeg mig at anmode om at få den tilbage.«

Trods dette forsøgte han at få den offentliggjort i et astronomisk fagtidsskrift, dog uden held.

Udtalelsen om, at C. Luplau Janssen har for ringe kritisk sans, synes at ramme plet.

Observatorieejer og menneske

Som en anden Don Quijote udfordrede Luplau Janssen undertiden den etablerede videnskabelige verden.

Som for eksempel da han sammen med fru Aase vandrede i egnen omkring Yding Skovhøj og Ejer Bavnehøj. Med det blotte øje kunne han se, at Yding Skovhøj, og ikke, som ellers antaget, Ejer Bavnehøj, var landets højeste punkt.

Den anerkendelse fra professionelle astronomiske institutioner, som var opbygget gennem Victor Nielsens virke, fortsatte under C. Luplau Janssens ledelse. Men Urania Observatoriets dage som professionel institution var ved at være talte, dels på grund af beliggenheden, men også fordi teknologien var begyndt at overhale Urania Observatoriets ydeevne. Trods dette formåede Luplau Janssen at bibeholde sit medlemskab i flere internationale astronomiforeninger, bl.a. Den Internationale Planetkommission.

*»Blæksprutten« 1941:
»Ejer Baunehøj af
Janssen Luplau
blev jævnet
med et snuptag!«*

*Ordret citat fra Kort og
Matrikelstyrelsens
færdselskort 1994:
»Højeste steder i
Danmark.
Spørgsmålet om, hvilket
punkt der anses for at
være Danmarks højeste
er, hvor mærkeligt det
end lyder, ret komplice-
ret og virkelig et defini-
tionsmæssigt problem.
En bronzealderhøj på
Yding Skovhøj gør
denne lidt højere end
Ejer Bavnehøj; men
accepteres kunstige
punkter, er der mange
menneskeskabte
genstande, der rangerer
højere end disse to
bakker.
For den faste
jordoverflade:
Ejer Bavnehøj,
Jylland: 170,95 m
Yding Skovhøj,
Jylland: 170,89 m«*

Og der har vi så Ejer Baunehøj.

I 1920'erne og 1930'erne arbejdede han hårdt for at få staten til at købe Urania Observatoriet. Hans håb var så, at han kunne få ansættelse i sit elskede observatorium som astronom. Det mislykkedes som bekendt.

Forkastede doktordisputatser, økonomiske problemer og det manglende avancement som bibliotekar har naget ham. Især den isnende tavshed fra officiel dansk astronomis side har gjort ondt. Astronomisk Selskab, som han dog var med til at starte, omtalte praktisk talt aldrig det store og fine observatorium på Dronning Olgas Vej.

Luplau Janssen havde ikke en heldig hånd med sit videnskabelige arbejde. Meget arbejde blev ødelagt af decideret sjusk, og egne ideer var der reelt ikke mange af.

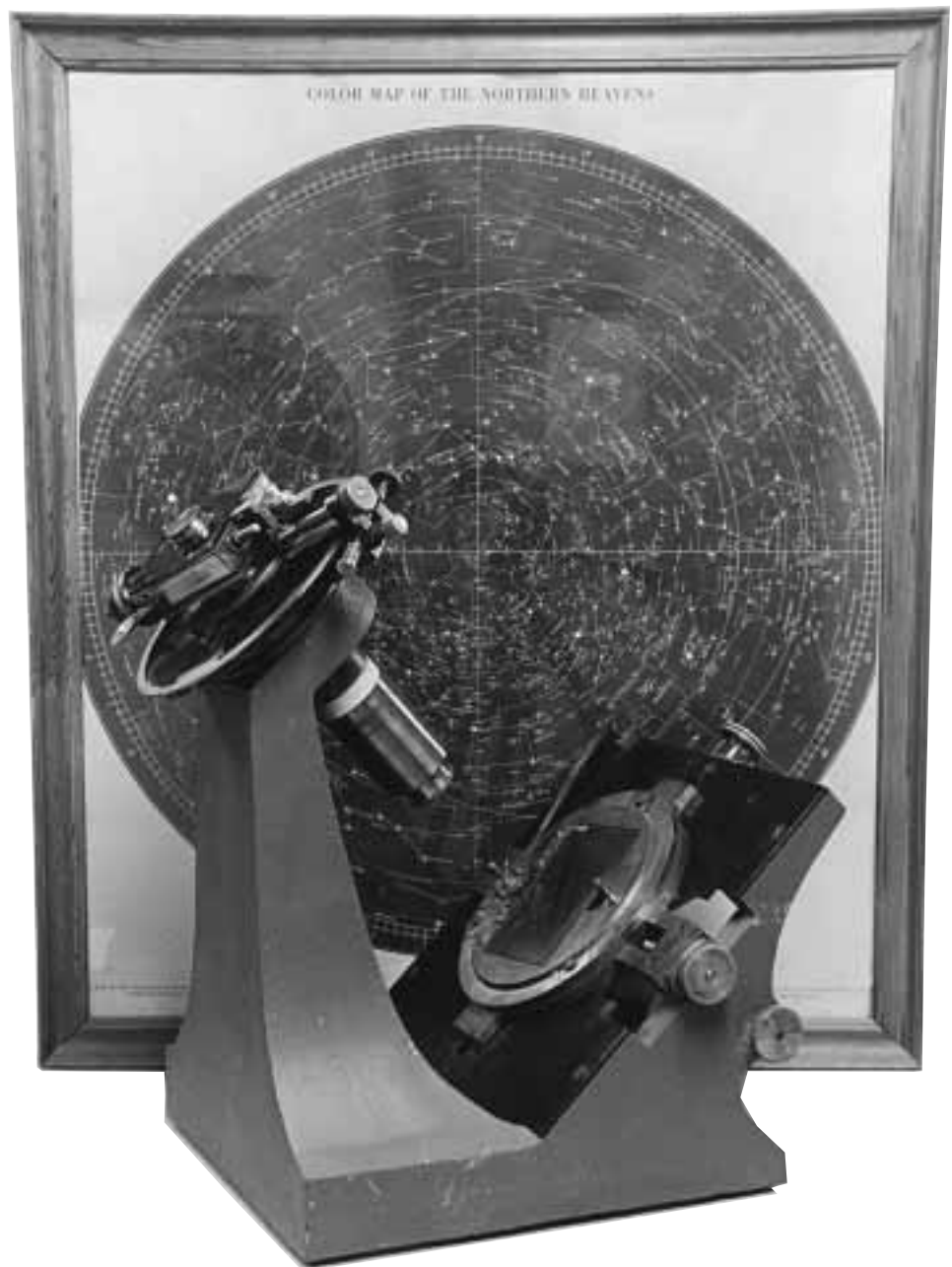
Men det må også have været svært at stå for hele den praktiske del af observatoriedriften, have det økonomiske ansvar – og så se andre høste anerkendelse på arbejder, som vitterligt blev udført på hans observatorium, og et stykke hen ad vejen på hans bekostning.

Og den ildsjæl, som han i så rig grad besad, har jo nok ikke gået godt i spænd med den akkurate og minutiøse, som skal til for at sikre et korrekt videnskabeligt, underbygget resultat.

Trods al modgang formåede han sammen med fru Aase at skabe en uhyre konstruktiv atmosfære omkring sig med sin utrættelige indsats og store hjertevarme. Hans populariserende arbejde som foredragsholder, som forfatter og oversætter, hans arbejde for amatør astronomien, hans engagement, vilje og evne til at blande sig i alle spørgsmål, alt det gjorde ham kendt og populær i brede kredse.

Uraniaklubben ophørte i slutningen af 1950'erne. Det sidst omtalte møde var onsdag den 1. februar 1956.

Luplau Janssen var syg i sine sidste leveår. Han døde den 21. juni 1971 og efterlod sin elskede kone, som levede til 1986.

Menneskene og Kikkerten

Menneskene

Victor Nielsen

Victor Nielsen, 1855 - 1918

Fra 1874 overtelegrafist og chef for Statstelegrafens udleveringstjeneste ved Telegrafens i København. Grundlægger, ejer og leder af Urania Observatoriet på Frederiksberg 1897 - 1918. Personlig statstøtte for sit folkeoplysende astronomiske virke. Støtte til sit fagastronomiske virke fra en række fonde, herunder især Carlsbergfondet. Regelmæssige forelæsninger for skoleklasser. Åbnede sit observatorium for en række betydningsfulde danske astronomer. Victor Nielsen fik Det Sachsiske Kors for kulturel indsats. I disciplinen »at tegne efter foto« fik han Det Russiske Akademis guldmedalje, samt Det Russiske Fotografiske Selskabs sølvmedalje i 1896. Overrækkelsen foretoges af Storfyrst Alexandrowitch i Moskva. Var medlem af British Astronomical Society og korresponderede og samarbejdede med en lang række observatorier i Europa og Amerika. Medstifter af Astronomisk Selskab i 1916.

C. E. Luplau Janssen

Carl Emil Luplau Janssen 1889 - 1971

Bibliotekar 1 på Universitetsbiblioteket, Docteur-ès-Lettres, fil. lic., mag. scient., ejer og leder af Urania Observatoriet fra 1919 og til sin død. (Gen)opretter og leder observatoriet på Rundetårn 1928 - 1933. Medstifter og bestyrelsesmedlem af Astronomisk Selskab 1916. Dansk redaktør af Nordisk Astronomisk Tidsskrift 1916 - 1919. Redaktør af tidsskriftet Urania 1943 - 1965. Medlem af flere internationale astronomiske kommissioner og deltager i astronomiske kongresser. Medstifter af Dansk Maupassant Selskab 1953 (formand). Formand for Urania Klubben 1943 - ca. 1956. Meget stor litterær virksomhed, hovedsagelig populærastronomiske værker. Ca. 75 videnskabelige artikler og afhandlinger. Talrige populærvidenskabelige artikler i inden- og udenlandske tidsskrifter og dagblade. Ridder 1 for fortjenstfuld indsats inden for astronomi. Gift i 1939 med Aase Worsøe Møllerup.

Ejnar Hertzsprung

Ejnar Hertzsprung 1873 - 1967

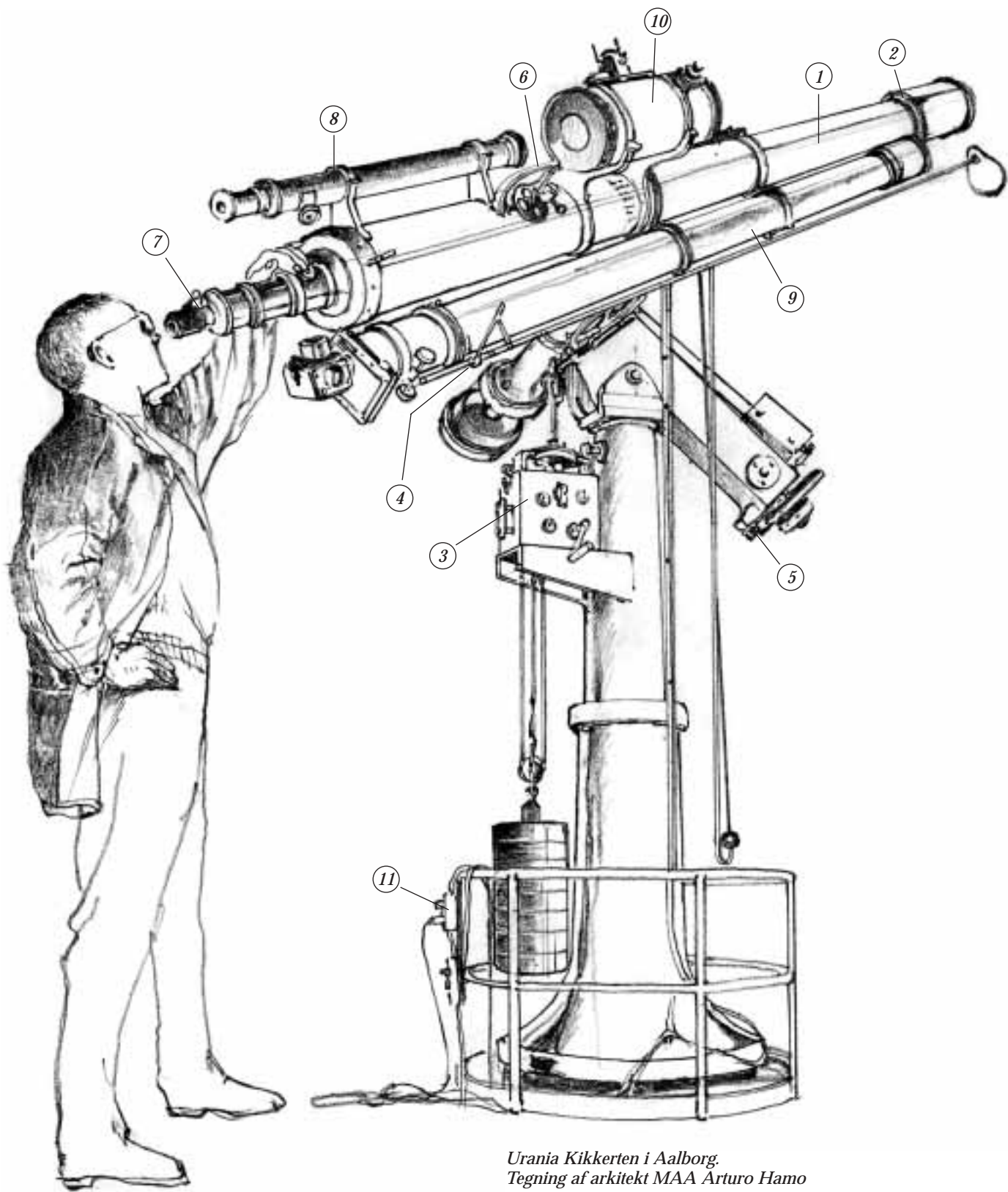
Kemiingeniør, ekstraordinær professor i astronomi ved Universitetet i Göttingen. Nok Danmarks mest berømte astronom i dette århundrede. Trådte sine astronomiske barnesko på Urania Observatoriet og bevarede forbindelsen til Urania Observatoriet livet igennem. Ved udarbejdelsen af sin mest kendte afhandling om det senere benævnte Hertzsprung-Russell diagram benyttedes billeder optaget på Urania Observatoriet. Virkede i Leiden i perioden 1919-1941, fra 1935 direktør for observatoriet der. Talrige hædersbevisninger. Medlem af en lang række videnskabelige selskaber; bl.a. Det Danske Videnskabernes Selskab og - æresmedlem af Urania Klubben(!).

Hans Emil Lau

Hans Emil Lau 1879-1918

Magister i astronomi 1906. Universitetets guldmedalje for en astronomisk prisopgave i 1905. Arbejdede på Urania Observatoriet 1905 - 1911, hovedsageligt med observationer af dobbeltstjerner, Jupiter og Mars. I bagklogskabens lys var Laus måske væsentligste bidrag på Observatoriet oplæring af og teoretisk diskussion med den senere så berømte astronomiprofessor Ejnar Hertzsprung.

*Urania Kikkerten i Aalborg.
Tegning af arkitekt MAA Arturo Hamo*

Kikkerten

1. Hovedkikkerten

Rør og opstilling incl. urdrev er fremstillet af firmaet Th. Cooke & Sons Ltd., London & York. Kikkertrøret med dughæften og med okularudtrækket i yderste position er næsten fem m langt. Kikkertrøret er nittet sammen. Hele konstruktionen har nu i hundrede år bevist sin soliditet, og det flotte håndværk med messingdelene gør et imponerende indtryk.

2. Gauss-objektivet til hovedkikkerten

Åbningen er 246 mm og brændvidden 4067 mm. Fremstillet af Zeiss i Tyskland. Et fortrinligt og meget avanceret objektiv.

Tekniske data for Gauss-objektivet:

Forreste glas, flintglas.

Brydningsindeks: n_C (rød) = 1,61484

n_D (blå) = 1,61972

n_F (grøn) = 1,63193

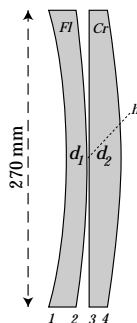
Bageste glas, kronglas.

Brydningsindeks: n_C (rød) = 1,51510

n_D (blå) = 1,51770

n_F (grøn) = 1,52388

Brændvidde 4067 mm. Glasdiameter 270 mm

Radier: $r_1 = -542,29$ mm

$r_2 = -880,76$ mm

$r_3 = -5988,0$ mm

$r_4 = -686,55$ mm

Glasdiametre: $d_1 = 16,5$ mm

$d_2 = 25,5$ mm

$h = 0,2$ mm

	Centerstråle	1. zone	2. zone	Randstråle
C-stråle, rød	4066,90 mm	4066,93 mm	4066,99 mm	4067,07 mm
F-stråle, blå	4067,09 mm	4067,00 mm	4066,99 mm	4066,94 mm

3. Det originale urdrev

Da Kikkerten er fra tiden før elektriciteten blev almindelig, er dette drev mekanisk. Urmager Jens Olsen lavede enkelte forbedringer og stod for vedligeholdelsen i en årrække.

Det kører fint i dag, men skal trækkes op hver halve time.

4. Deklinationsaflæsningskikkert

Udført i messing (kan ikke ses på tegningen). Herigennem aflæses deklinationsskalaen nemt og bekvemt fra okularenden. Objektets deklination kan herefter indstilles.

5. Timekreds aflæsning

Udført i messing. Herfra indstilles Kikkertens rektascension. Ved hjælp af jernstænger drejes Kikkerten til den forudbestemte position. Aflæsningskredsen har nonius for nøjagtig indstilling.

6. Svanehalsen

Udført i messing. Var oprindeligt beregnet til en olielampe for belysning af de forskellige biinstrumenter. Med spejle blev lyset sendt gennem kikkertrøret til belysning af dels okularenden og dels deklinationskredsen. Er nu udstyret med en lille batterilampe.

7. Okularudtræk

Her isættes mikrometer, fotografiapparater, CCD-kamera og okularer. Med forskellige okularer kan opnås forstørrelser på mellem 100 og 1000 gange.

8. Søgekikkert

Af mærket Reinfelder & Hertel. Diameter 81 mm.

Med fast 20 ganges forstørrelse giver denne flotte messingkikkert en fin afbildning af Månen.

Trådkorset bruges til let og hurtig opsøgning af klare objekter.

9. Den fotografiske Merzkikkert

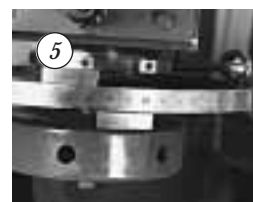
Med en diameter på 162 mm og en brændvidde på ca. 3200 mm blev kikkerten især brugt af Victor Nielsen til fotos af Månen, optagelser af dobbeltstjerner o. lign. Fotos af dobbeltstjerner og den efterfølgende måling på pladeudmålingsapparatet var en væsentlig del af arbejdet på Frederiksberg. Objektivet er korrigeret til datidens blåfølsomme film, og kikkerten bruges ikke meget i dag.

10. Moderne astronomisk kamera

200 mm Schmidt/Newton spejlkikkert til fotografering af større himmelegne. Har erstattet et portrætkamera af mærket Voigtlander. Forsynet med CCD-kamera kan det bruges til opsøgning af f.eks. småplaneter eller supernovaer.

11. Moderne styrepult

Herfra kan Kikkerten i dag styres både op og ned og fra side til side ved tryk på en knap. Her er svagstrømsudtag til CCD-kameraet og feltbelysning. Der er planlagt sammenkobling med computeren for automatisk indstilling af Kikkerten. Senere eventuel mulighed for visuel betragning fra den varme kælder.

Menneskene

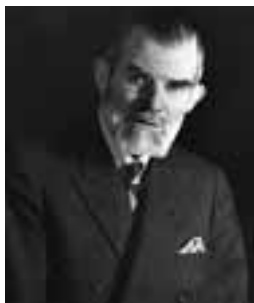
Aase W. Luplau Janssen

Aase Worsøe Luplau Janssen, 1905 - 1986

Biblioteksassistent på Universitetsbiblioteket. Filosofikum 1925. Litterær virksomhed: »Feriebogen om Ry og Danmarks Søhøjland«, 1941 (sammen med C. Luplau Janssen).

Var sin mand en uvurderlig støtte med arbejdet på Urania Observatoriet, herunder forevisninger og især biblioteksarbejdet.

Overdrog, bistået af sin væрге Uffe Thorsteinsson, i 1983 Urania Refraktoren til Aalborg Kommune.

Niels Palle Wieth-Knudsen

Niels Palle Wieth-Knudsen, 1909 - 1993

Cand. mag. og mag. scient.; fil. dr. fra Lund 1953, hvor 1. opponenter var professor Ejnar Hertzsprung.

I årene 1948 - 1959 arbejder Wieth-Knudsen på Urania Observatoriet.

Hovedinteressen er dobbeltstjerner. Meget af arbejdet til hans doktordisputats bliver udført her.

Docent på Teknisk Højskole.

For enestående og livslangt okkultationsarbejde stiftede IOTA i 1996 prisen »Dr. Wieth-Knudsen award of IOTA/ES«.

Oluf Engelstoft

Oluf Engelstoft, 1930

Civilingeniør, Danmarks Radio 1961 - 1995.

Arbejdede i årene 1948 - 1955 på Urania Observatoriet, hovedsageligt med fotografering og udmåling af dobbeltstjerner. Medredaktør af tidsskriftet Urania fra 1951 - 1955.

Foretog den sidste observation med Urania Refraktoren på Dronning Olgas Vej 25 i oktober 1983.

Kyril W. Fabrin

Kyril W. Fabrin 1932 - 1992

Civilingeniør, ingeniørdocent ved AUC (elektroniske systemer).

Fra sit arbejde med okkultationer kendte han Wieth-Knudsen. Herigennem skabtes den kontakt mellem Aase Luplau Janssen og Aalborg Kommune, som resulterede i, at Urania Refraktoren blev skænket til Aalborg Kommune.

Det er takket være Kyril Fabrins utrættelige arbejde, at Aalborg i dag har Urania Observatoriet, landets fineste folkeobservatorium.

»Min Uraniatid«

Oluf Engelstoft

En af de »astronomiske husvenner« fortæller om indtryk fra sin færden på Observatoriet under Luplau Janssens ledelse fra tiden omkring 2. Verdenskrig og til den sidste observation på Frederiksberg mange år efter hans død:

»Under krigen var vinternætterne meget mørke. Intet kunstigt lys lysnede nattehimmelen, når lige bortses fra de få gange, hvor lyskastere var på jagt efter allierede fly. Selv i en stor by som min barndoms København var det himmellyset, der havde overtaget. Fuldmånens skin gjorde næsten nat til dag. Alle lysreklamer og anden udendørs belysning var jo slukket, og de omhyggeligt mørklagte gadelygter og trafiklys fungerede kun som svage, nedadrettede positionslys. Når Månen ikke skinnede, var det tit så mørkt, at mange gående bar selvlysende emblemer i et forsøg på ikke at blive ramt af andre på fortovet.

Alt var således som skabt til astronomi. Blikket rettedes automatisk opad, når vejret var klart. Folk var interesseret i astronomi, så aviserne omtalte udførligt Måneformørkelser, kometer, planeternes stilling og andre himmelfænomener. Og i radioen var der en vis magister C. Luplau Janssen, som jævnligt holdt foredrag om astronomiske emner. For eksempel om de nyopdagede neutrinoer, der bevæger sig gennem alt stof næsten uden at gøre sig bemærket. Og om solpletterne og deres indflydelse på vejret her på Jorden. Efter en af de strenge vintre i begyndelsen af fyrrerne forudså han, at den næste blev mildere og udtalte, at han måtte kaldes for »Mads«, hvis det ikke kom til at passe. Dét huskede folk, og Luplau Janssen modtog da også efter næste års hårde vinter mange smædebreve stilet til »Mads på Frederiksberg«.

Min egen interesse for astronomi viste sig allerede i underskolen med observation af Måneformørkelser og udviklede sig yderligere, da jeg i efteråret 1942 kom i mellemskolen på Frederiksberg Gymnasium. En af mine skolekammerater, Jørgen, havde vistnok i aviserne læst, at Luplau Janssen afholdt studiekredse i populær astronomi på Urania Observatoriet. Alle var velkomne, og der krævedes ingen forkundskaber. Så en dag i efteråret 1944 henvendte vi os på Observatoriet for at høre nærmere og melde os til.

Luplau Janssen lukkede selv op, og da han hørte vort ærinde, kom vi straks indenfor i den store stue under observatoriet. Her forklarede han os venligt og imødekommende om studiekredsene, deres indhold, hvor de foregik, hvad de kostede o.s.v. Vi meldte os naturligvis straks til den ugentlige astronomiske begynderkreds »Populær Astronomi uden Forudsætninger«.

Studiekredsene afholdtes i Luplau Janssens spisestue ved siden af den store opholdsstue. Her sad de 10-15 deltagere på stole vendt mod jernovnen i stuens nordside. Til venstre herfor kunne han stående støtte sig til spisestuebordet, mens han skrev på en lille tavle eller viste lysbilleder fra et

stort, gammelt 8x8 apparat i baggrunden mod haven. Det blev passet af fru Luplau Janssen, når hun da ikke var optaget af regnskab eller deltagerlister.

Der opstod hurtigt interesse for at lære stjernehimlen nærmere at kende ved selvsyn. Et par gange med klart vejr gik vi derfor allesammen skråt over Dronning Olgas Vej og stillede os op i mørket ved busremisen. Her kunne Luplau Janssen så udpege de enkelte stjernebilleder og deres stjerner for os og desuden med lommelygte vise dem afbildet på et medbragt stjernekort. Men højdepunktet indtraf dog, da vi første gang fik lov til at gå op ad trappen til første sal, op og se i Kikkerten i selve observatoriet. Den var i mine øjne enorm, mange gange større end min egen lille brilleglaskikkert derhjemme, som dog opnåede at blive vist i tidsskriftet »Urania«. Vægten af den store kikkert blev gerne opgivet til over fire ton, men det har nu nok været alt medregnet, inklusive den bærende jernkonstruktion. Luplau Janssen trak i jernstængerne til kuplens øverste lemme og kravlede derpå selv op og åbnede de nederste. Det vi så i Kikkerten virkede tilsvarende imponerende: Månens ringbjerge, Saturn og andre planeter, dobbeltstjerner og tåger.

Studiekredsene var takket være Luplau Janssen på ingen måde kedelige. Han havde som få evnen til at interessere og inspirere. Hvert møde var præget af en optimistisk og nærmest festlig tone med ham som det naturlige midtpunkt, og man glædede sig allerede til det næste møde, når man gik derfra. Her var ikke tale om en tør og trist videnskabsmand med verdensfjerne emner. De blev sat i relief og belyst fra mange sider, krydret med anekdoter og oplevelser fra hans brede kontakt med mange kendte og

»Blæksprutten« 1942:
»Go' mor'n, Mads!«

Luplau Janssen,
datidens Henrik
Voldborg, udtalte sig i
1941 skrāsikkert om
den næste vinter: »I må
kalde mig Mads, hvis vi
får en ny kold vinter.«
Det blev faktisk den
koldeste vinter, som er
registreret i Danmark.

ukendte mennesker, ligesom hans store interesse for fransk sprog og livsstil heller ikke fornægtede sig. Selvfølgelig berettede Luplau Janssen også tit og gerne om sit forhold til den etablerede astronomi i Danmark og i særdeleshed til observatoriet på Østervold. Selv ønskede han at blive kaldt amatør-astronom. I Luplau Janssens fremstilling fik man unægtelig indtryk af en række uheldige tildragelser. Til mig sagde han engang, dog mest i spøg: »Sig aldrig til nogen, at De kommer her fra Urania, for så vil man sætte sig på Dem og maltraktere Dem på det værste!«

Foruden at deltage i studiekredsene hjalp jeg efterhånden Luplau Janssen med at forevise stjernehimlen for skoleelever. På klare aftener i vinterhalvåret stillede gerne 3-4 skoleklasser, som hver i en times tid fik lejlighed til at iagttage Månen, planeter, dobbeltstjerner og tager gennem Kikkerten, naturligvis afhængig af, hvad der var fremme på det pågældende tidspunkt. Først fik eleverne en introduktion til observatoriet og dets funktion, og spørgsmål besvaredes gerne. På en kold vinteraften var det lidt af en prøvelse at gennemføre de tre timers forevisning, så vi afløste gerne hinanden. Store vinterfrakker o.l. kunne af praktiske hensyn ikke anvendes. Luplau Janssen overgik dog os alle ved enten slet ikke at tage hensyn til kulden eller også blot hente et halstørklæde.

Min astronomiske interesse var stadig ikke mættet, så efterhånden (det vil sige omkring 1948) begyndte jeg under Luplau Janssens vejledning at fotografere relativt klare dobbeltstjerner og måle dem ud bagefter. Dette arbejde kunne godt strække sig over 2-3 aftener om ugen. Da jeg samtidig var i lære i et kulfirma om dagen og derpå i skole til kl. 20 for først derefter at arbejde på Urania, var det nogle lange dage, som dog, takket være denne sidste beskæftigelse, ikke virkede trættende.

Skoleforevisningerne og arbejdet med dobbeltstjernerne førte til, at jeg opholdt mig en hel del på Urania, så meget, at jeg efterhånden betragtedes som et »barn af huset«. Udmålingen af pladerne foregik så at sige lige midt i den Luplau Janssenske hverdag. Hér skrev han på sine videnskabelige afhandlinger, breve og artikler til »Urania« eller talte i telefon med kendte og ukendte mennesker. »Det var P-a-u-l Berg-s-ø« meddelte han efter en sådan samtale og søgte at efterligne dennes karakteristiske, lidt læspende stemme. Eller jeg havde et brev med til Paven i Rom og lagde det højtideligt i postkassen på Femte Juni Plads på hjemvejen. Luplau Janssens velkendte og noget specielle form for latin medførte i øvrigt, at jeg jævnligt tituleredes »Basius Angelicus«. Om vinteren gik Luplau Janssen hen på aftenen selv rundt og tilså husets varmeovne. Så genlød det af rystende ovnrister, koks der blev smidt i ovnen og smækkende ovnluger. Herefter kom fru Luplau Janssen med en drik i store vandglas (nok kaffe), og så vidste man, det var på høje tid at pakke sammen og se at komme hjem. Den daglige husholdning på Urania var ret beskedent, men det forhindrede dog ikke Luplau Janssen i ved festlige lejligheder – f.eks. i forbindelse med større begivenheder i Uraniaklubben – at kalde til store middagselskaber. Så var der stegeos overalt hidrørende fra hans engagerede indsats i køkkenet, som resulterede i et ovenud traktement. Der manglede bestemt intet. Ved de største arrangementer var spisestuen for lille. Så indrettede man sig i stedet i selve observatoriet, og Kikkerten skjultes bag et papirloft. Jeg deltog i et sådant arrangement, vist i forbindelse med Luplau Janssens 60-års dag i 1949.

En dag foreslog Luplau Janssen, at vi skulle rense og male Kikkerten. Den havde en kedelig grøn farve, og nu skulle den være grå. På forbavsende kort tid fik han malerarbejdet tilendebragt uden at gå i for mange tidsrøvende håndværksmæssige detaljer. For han var i udstrakt grad fri for pedanteri med hensyn til brug og vedligeholdelse af materielle ting som Kikkerten og dens tilbehør. Som en slags skønånd svævede han over det hele. Urania bar da også tydeligt spor heraf, bl.a. i form af en stor bule i hovedrefraktorens dughætte, ridser i okularer og andet samt den mildt sagt snavsede overflade på 10"- objektivet, der aldrig var tildækket. I forbindelse med Kikkertens maling fik jeg installeret 6 Volt svagstrøm på den ved hjælp af et par transformatorer, så man ikke behøvede at gå i frygt for at komme i berøring med NESA's 220 Volt.

Landsmøderne for amatører hørte til blandt de store begivenheder på Urania i slutningen af 1940'erne. Der afholdtes ialt tre årsmøder, og især de to første tiltrak mange deltagere fra hele landet og enkelte fra Sverige. Interessen var tilsyneladende stor. Jeg selv holdt foredrag på de to sidste møder om mit arbejde med observation af solpletter og søgte med noget held at involvere flere i arbejdet. Nyheden nåede helt til dagspressen, og dagbladet »Information« bragte i forbindelse med mødet i 1948 en notits herom med den imponerende overskrift: »17-årig Tycho Brahe dukker op«.

Luplau Janssen havde siden oprettelsen i 1943 selv redigeret sit tidsskrift »Urania« med skiftende medredaktører. Fra februar 1951 afløste jeg Axel Schmuhl og hjalp herefter til med redaktionen i nogle år. Redaktionsarbejdet forløb efter min mening udmærket, men korrekturlæsningen var til tider vanskelig. Misforståelser gjorde, at korrektoren nogle gange ikke gennemførtes ordentlig for nogle artiklers vedkommende og en enkelt gang for et helt nummer af bladet. Berømt i denne retning er vist Luplau Janssens artikel om den røde kæmpestjerne Betelgeuze i stjernebilledet Orion. Det lykkedes i den korte tekst at få den stavet på adskillige måder. Blandt de interessante forslag til navneændring huskes især »Betelpenge«. Han havde nok under skrivningen beskæftiget sig med flere emner på én gang! Luplau Janssens ortografi kunne uden at fornærme nogen kaldes for ret gammeldags. Da jeg som student mente at have en rimelig indsigt i den gældende retskrivning, tillod jeg mig engang selv at rette i en af hans tekster til »Urania«, mens han var bortrejst. Straks efter at det pågældende nummer var udsendt, kom der da omgående et brev, hvori han »på det bestemteste for fremtiden bad mig om at afholde mig fra at ændre i hans bogstavering og i de af ham foretrukne antal kommaer og deres placering«.

Der færdedes naturligvis også andre end mig selv på Urania. Jeg mindes tydeligt fotograf Alcor Cederqvist, der var en slags »astronomisk husven«, urmager Sv. Gjesager, løjtnant Erling Buch-Andersen, mekaniker Th. Clausen, som smurte og reparerede udstyret, kontorist Willy Jørgensen, civilingeniør Axel Schmuhl og fil. dr. Niels Wieth-Knudsen. Sidstnævnte med sin kraftige »maskingeværstemme«, som fra den åbne kuppel om aftenen kunne høres langt omkring i nabolaget og lyde som et større skænderi. Desuden var der prof. Knut Lundmark fra Lunds Universitet, der under sine besøg på Urania boede i biblioteket, som derfor ikke kunne bruges til bl.a. målearbejdet. Der herskede en udpræget positiv og god stemning med en kritisk, men dog samtidig spøgfuld og forstående indstilling til Luplau

Janssen og hans påfund og luner. Et egentligt brud med Urania blandt medarbejderne i min tid er mig bekendt kun forekommet i et enkelt tilfælde.

Min forbindelse med Urania ophørte omkring 1955, da jeg valgte i stedet at koncentrere mig om studiet til civilingeniør. Min beskrivelse af Urania er – som alle beskrivelser – naturligvis farvet, i dette tilfælde af at bygge på iagttagelser gennem unge øjne og ører. Min færden som ungt menneske blandt højtuddannede og velformulerende mennesker af format har givetvis været mig til gavn sidenhen.

Ét enkelt forhold på Observatoriet var mindre heldigt, nemlig de personlige modsætninger mellem den officielle astronomi her i landet og C. Luplau Janssens folkeoplysende virksomhed på Urania. I stedet for et enten/eller burde det have været et både/og.

Efterskrift

Mange år er gået. En sommerdag i slutningen af 1960'erne flytter min kone og jeg ind i en ny lejlighed i kvarteret nær Urania Observatoriet. En formiddag møder jeg Luplau Janssen på Dronning Olgas Vej. Han er ude at gå tur inden frokost. Vi genkender hinanden, selv om han tydeligvis er ældet, og diskuterer løst og fast. F.eks. om de parkerede biler: »Sådan en blikæske har jeg da sagtens haft råd til, men det har aldrig interesseret mig spor!« forkynder Luplau Janssen. I de næste få år møder jeg ham af og til og veksler nogle ord på de kortere og kortere ture, nogle gange mens han hviler sig på en stensætning i vejsiden inden tilbageturen de få skridt til Observatoriet. En dag ser jeg ægteparret Luplau Janssen i det fjerne på vej mod Frederiksberg Hospital. Nogen tid senere oplyser avisen, at han er død.

Der går så atter nogle år. En dag i midten af 1970'erne sætter fru Luplau Janssen sig i forbindelse med os med invitation til at besøge Observatoriet. Ved dette og de mange efterfølgende besøg forsøger jeg så med fru Luplau Janssens hjælp at få styr på de nyeste 20-25 år af Uranias historie. Fruen fortæller meget og meget. Om hvordan hun som knap 67-årig holdt op med sit erhvervsarbejde på biblioteket for at passe og pleje sin syge mand, som ikke længere var i stand til at arbejde med Kikkerten, om hans hospitalsophold og om, hvor overladt til sig selv hun nu er efter hans død. Alcor Cederqvist var som en af de sidste gamle medarbejdere fra Urania fornylig død, og brevene til bekendte, sidst til familien Odelberg i Sverige, kom oftere uåbnet tilbage med adressaten ubekendt. Desuden er hun ved at rydde op i sin mands gemmer og fjerne materiale, hun af en eller anden grund ikke synes skal komme eftertiden til gode. Også materiale om det så tit diskuterede skæve forhold mellem Urania og Østervold.

Fru Luplau Janssen byder enkelte gange på en lille »observatoriemiddag«. Den 8. oktober 1977 fejrede vi således Observatoriets 80-års dag sammen med min kone og Willy Jørgensen. Samme dag ville iøvrigt Ejnar Hertzsprung være fyldt 104 år, og Luplau Janssen ville have haft sin 88-års dag den 3. oktober.

Fru Luplau Janssens helbred har det efterhånden ikke så godt. Som »barn af huset« får jeg derfor snart betroet nøglerne til Urania for at kunne træde til i påkommende tilfælde. Fruen holder dog stadig kontakten vedlige med andre, f.eks. med murer Petersen, som i mange år har vedligeholdt bygning og kuppel for Luplau Janssen, fru Wieth-Knudsen, nogle fjerne familiemedlemmer og enkelte naboer og Jørgen Bergqvist. Han færdedes

der også en del, mens Luplau Janssen levede. En hjemmehjælper får også sin gang på Urania.

Omkring 1980 blev det dog klart, at den ensomme tilværelse i det gamle hus satte sine spor. Desuden havde fruén på sin sidste udenlandsrejse været så uheldig, vistnok i Indien, at falde på en trappe og slå sig i hovedet. Det var tydeligt, at der ikke var den samme glød som før, da hun bagefter viste os sine billeder og berettede om turen. Desuden led hun efterhånden af hallucinationer og mente at høre lyde og se syner. Hun fortalte spøgende, at hun til tider syntes, huset var befolket med »unge klaverspillende herrer i rødt tøj«. Såvel Bergqvist som jeg gjorde, hvad vi kunne for at overbevise hende om, at det kun var indbildning, og det lod til at hjælpe nogen tid.

På et tidspunkt havde vi ikke hørt fra hende længe. Bergqvist foreslog, vi låste os ind for at undersøge hvorfor. I kælderen var der blodspor, og på bordet i den store stue en seddel fra hjemmehjælpen: Fru Luplau Janssen var faldet ned ad kældestrappen og indlagt på hospitalet. Her skønnede man hende ude af stand til at klare sig selv længere på Urania og sørgede noget efter for anbringelse under betryggende forhold på et plejehjem (det senere nedlagte Brøndbylund), hvor hun så tilbragte sin sidste tid lige indtil sin død i 1986.

Da huset således nu stod tomt, var det klart, at Uranias tid var omme. Bergqvist og jeg selv besluttede derfor at foretage den sidste observation i Observatoriets historie. En smuk oktoberaften i 1983 rullede vi med stort besvær kuplen mod Saturn. Bygningen havde sat sig, så kuplens hjul skiftevis hang frit i luften og gik stramt mod den underliggende jernskinne. Planeten stod med nogen svag kontrast, men ellers klar og rolig i Kikkertens synsfelt. Luplau Janssen plejede at give Uranias tøndeformede kuppel sin del af æren for de ofte stabile observationsforhold på Dronning Olgas Vej. Efter en stund pakkede vi stille sammen, og inden vi skiltes, fjernede Bergqvist mikrometret fra Kikkerten for at forsyne det med ny træde hjemme.«

Kikkertens videre skæbne

Muligheder

Allerede længe før Oluf Engelstoft og Jørgen Bergqvist foretog den sidste observation på Dronning Olgas Vej, havde Aase og Carl Luplau Janssen haft mange tunge overvejelser over, hvad der skulle ske med deres fine kikkert og Observatoriet.

Ifølge fru Luplau Janssen var der forslag nok. F.eks. at den kendte magister og rumfartsekspert Asger Lundbak skulle udnytte stedet til beregningsarbejde i forbindelse med meteorologi og rumfart. Direktøren for Den Gamle By i Århus, Erik Kjærsgaard, havde været på besøg og diskuteret ideer om at anbringe Urania Kikkerten dér. Direktør K.O.B. Jørgensen fra Teknisk Museum i Helsingør undersøgte sammen med et par medarbejdere muligheden for at hejse Kikkerten ud gennem kuplen og måske senere stille den op på museet. Denne tanke huede dog ikke Aase Luplau Janssen, som sikkert i ånden så den ligge nedpakket og uvirksom hen i mange år for derefter i bedste fald at stå og samle støv i en udstillingshal til ingen verdens nytte.

Professor Olaf Pedersen fra Århus udtalte sig negativt om Urania Observatoriets muligheder og anførte, at »Luplau Janssens kikkert« først efter sin 100-års dag begyndte at blive interessant(!). Fru Luplau Janssen foreslog på et tidspunkt Oluf Engelstoft, at han kunne overtage Urania med bygning og instrumenter. Men han kunne ikke forlige sig med tanken om at bo i den utidssvarende bygning. Derimod mente han, at en interessegruppe kunne tilføre Observatoriet nyt liv og samtidig investere i nødvendig afhjælpning af mangelfulde faciliteter (f.eks. ligger toilettet i kælderen) samt reparation og vedligeholdelse af Observatoriet med dets optik, kuppel, opstilling o.s.v. Til en sekretær fra Frederiksberg Kommune forklarede Oluf Engelstoft, at Kikkertens videnskabelige værdi nu var minimal. Derimod kunne yngre mennesker med tilstrækkelig mod på opgaven sikkert have stort udbytte af at arbejde med den til klub- og undervisningsformål, gerne i kommunalt regi.

Ejnar Hertzsprung havde også forsøgt at hjælpe Luplau Janssen ved at prøve at overtale den meget lovende og dygtige astronom Niels Wieth-Knudsen til at overtage Urania Observatoriet.

Det arbejde Wieth-Knudsen udførte på Urania Observatoriet, og som førte til hans doktorgrad, var kommet i stand på Hertzsprungs initiativ.

Ejnar Hertzsprung ville på den måde støtte sine gamle venner på Dronning Olgas Vej og have sit gamle lærested igang igen. Men atter var det økonomien, der var den altoverskyggende faktor. Der skulle drives forskning, for at pengene blev bevilget. Og da Wieth-Knudsen jo skulle have noget at leve af, blev overtagelsen af Urania Observatoriet ikke til noget. Wieth-Knudsen fik ansættelse på Teknisk Højskole.

Både Engelstoft og Wieth-Knudsen var meget dygtige og interesserede i astronomi. Men tanken om den usikre økonomiske fremtid og den utidssvarende bolig gjorde, at begge altså betakkede sig for det tunge og usikre arbejde som astronom på Dronning Olgas Vej.

Men mens hr. og fru Luplau Janssen bekymret diskuterer Kikkertens fremtid, tages de første spæde skridt til det, som skal blive Nordjysk Astronomisk Forening for Amatører, NAFA.

**NAFA's
bestyrelsesformænd
1975 - 1997**

Forrest fra venstre:
Erik Persson,
Hans H. Christensen,
Hans Leth-Sørensen,
Lars Juel Mosbæk,
Ole Fastrup,
Preben Sørensen.

NAFA

Astronomisk Selskab opfordrer i 1969 de enkelte amatørastronomer til at starte lokale klubber landet over. Siden Uraniaklubben var stoppet i slutningen af 1950'erne, havde de danske amatørastronomer jo ikke haft nogen fælles organisation.

Astronomisk Selskab udsendte derfor en medlemsliste til interesserede i hele landet.

I Nordjylland modtager Hans H. Christensen opfordringen og tager det første initiativ til oprettelsen af en amatørastronomisk forening.

Med nordjysk sindighed er det dog først i 1972, at Nordjysk Astronomisk Forening for Amatører rigtigt kommer igang. Hans H. Christensen fra Flauenskjold, mangeårig formand for NAFA fortæller:

»I 1969 forsøgte Astronomisk Selskab at få oprettet lokale amatørastronomiske afdelinger over hele landet. Jeg kontaktede bl.a. Mogens Hansen og Søren Pape Møller. Mogens Hansen havde som rejsende sælger mange kontakter, og ved et møde hos ham blev Erik Persson og Ole Bryneldsen præsenteret. Et par møder senere dukkede Erik Møller op. Han havde et distributionsfirma og dermed også mange kontakter.

Det begyndte virkelig at ligne noget, og den 6. oktober 1976 havde NAFA stiftende generalforsamling. Erik Persson blev foreningens første formand, Mogens Hansen kasserer og protokolfører. Søren Pape Møller, Ole Bryneldsen og undertegnede Hans H. Christensen var de øvrige bestyrelsesmedlemmer.

Efter det første år havde NAFA kr. 2.060 – og 30 medlemmer.

*En koncentreret
Ove Horn i gang med
boremaskinen. Arbejdet
bliver overvåget af Peter
Hanefeldt-Møller,
Richard Pedersen og
Peter Kindt.*

I 1976 startede vi bladet Pegasus med Erik Mollerup som redaktør, og snart fik NAFA medlemmer fra praktisk taget hele landet. For eksempel kan nævnes Per Barner Darnell, København. Knud Strandbæk, Kolding. Viggo Pedersen, Haderslev. Louis Hjarvard, Fyn. Vi har dog ingen haft på Bornholm!

Vore foreningsmøder blev holdt på forskellige steder som Park Hotel, Provinsbankens mødelokaler og Vejgård Bibliotek. Efter nogle år, og nye foreningers opståen, daledede vort medlemstal fra lidt over tres til omkring 22 betalende, da vi var længst nede.

Et af vore medlemmer gik midt under et møde, da et andet medlem påstod at kunne se Hestehovedtågen i sin lille 50 mm kikkert. En så useriøs forening ville han ikke være medlem af.

Vor gode start blev ikke dårligere af et meget velbesøgt instrumentmøde i 1977 på Filstedvejens Skole, åbnet af viceborgmester Niels Åge Helenius, Aalborg. En af foredragsholderne var den siden så kendte astronom Richard West. Han havde allerede på dette tidspunkt givet navn til en komet.«

*Søndag den
6. november 1983.
Efter 86 år bliver
Urania Kikkerten
uærbødigt hejset op
gennem observations-
spalten og lagt på en
lastbil.*

Kikkerten til Aalborg

Folkeobservatorium

Vi springer nu frem til begyndelsen af 1980'erne, hvor adjunkt ved Aalborg Universitetscenter, Kyril W. Fabrin, prøver at få oprettet en astronomisk afdeling. Han er derfor på jagt efter en stor astronomisk kikkert.

Gennem sin interesse for okkultationsmålinger, kender han familien Wieth-Knudsen, Luplau Janssens gamle venner. Fru Luplau Janssen har tit betroet disse sine bekymringer om Urania Kikkertens skæbne, men hun har nu mistet overblikket. Det er derfor hendes formynder, Uffe Thorsteinsson, der modtager henvendelsen. Han bliver meget glad for ideen og tilbyder AUC Kikkerten i september 1983.

AUC kan imidlertid ikke afse midlerne til yderligere undervisning og de nødvendige bygninger. Den 6. oktober kommer der derfor afslag på tilbuddet.

Wieth-Knudsens er blevet holdt underrettet om sagen gennem Kyril Fabrin. En aften sidder hr. Wieth-Knudsen og læser en artikel fra astronomibladet »Sky & Telescope« højt for sin kone. Indholdet er amatørastroномers glæde ved større halvprofessionelle astronomiske kikkerter.

»Urania Kikkerten«, siger Inger Wieth-Knudsen og ringer straks til Kyril Fabrin og ægteparret Thorsteinsson.

Kyril Fabrin får påny blod på tanden, videreudvikler idéen og henvender sig til Aalborgs borgmester Kaj Kjær med et forslag om oprettelsen af et folkeobservatorium i Aalborg.

Ved et magistratsmøde den 26. oktober 1983 vedtages det at acceptere tilbuddet.

Per Svensson, stadsarkitekt ved Aalborg Kommunes 2. magistrat får overdraget sagen og tager til København, hvor han fotograferer og tegner Observatoriet og Kikkerten. Allerede dagen efter, nemlig søndag den 6. november, tager Kyril Fabrin, Hans Christensen og Erik Persson til København. I Observatoriet er håndværkere i fuld gang og har skilt Kikkerten fra opstillingen. En lastbil med kran løfter det hele op gennem observatorielemmen.

Arbejdet tager få timer, og det største problem er nogle luftledninger, som jo ikke fandtes, da Urania Kikkerten i sin tid blev sat på plads – med håndkraft. Kikkerten blev placeret på lastbilen, bortset fra det kostbare objektiv, som Kyril Fabrin, Erik Persson og Hans Christensen tog med i deres egen bil.

Det hele er gået så hurtigt, at det først er den 24. februar 1984, at alle formalia vedrørende overdragelsen er faldet på plads. Herunder også den stadigt gældende klausul, at Kikkerten, hvis den på et tidspunkt ikke længere indgår i et folkeoplysende arbejde, skal overgives til Danmarks Videnskabshistoriske Museum, Steno Museet, i Århus.

Hr. og fru Thorsteinsson, der varetog salg af huset og overdragelsen af Kikkerten, var så glade for tilbuddet, at de ville sørge for transporten til Aalborg. Men byggeriet og istandsættelsen af Kikkerten trak ud. Og julepakken fra regeringen i december 1985 betød besparelser på Aalborg

Kommunes budget. Besparelsen medførte yderligere udsættelse af observatoriebyggeriet. Så Uffe Thorsteinsson truede på et tidspunkt Aalborg Kommune med at lade gaven gå tilbage, hvis ikke der kom skred i tingene.

Alligevel skulle der gå fire lange år før Urania Observatoriet i Aalborg åbnede dørene for publikum.

Der var også mange ting, der skulle falde på plads.

Der skulle findes et egnet sted, et centralt, men også mørkt og uforstyrret, gerne højtliggende sted, hvor biler og generende lys ikke fandtes.

Der tænkes på en plads ved Poulstrup Sø, men den endelige placering bliver Sohngaardsholm Parken, tæt ved en af AUC's bygninger. Dette måske fordi der stadig sås en mulighed for et samarbejde mellem AUC og Urania Observatoriet. Men naturligvis i første række, fordi stedet var centralt, let at komme til, forholdsvis ugenert – og højt beliggende. Faktisk ligger Urania Observatoriet på Aalborgs højeste punkt, hele 52 meter og 30 cm over havets overflade...

Kikkerten skulle totalrestaureres, bl.a. havde ir omkring fatningen allerede beskadiget hovedobjektivet, idet en flis var sprunget af. Dette var dog ikke sket i nyere tid, idet Oluf Engelstoft allerede i 1940'erne opdagede skaden. Og allerede dengang var det en gammel skade. Oluf Engelstoft foreslår humoristisk, at »der nok var »nogen«, der havde forsøgt at adskille objektivet med en skruetrækker...«

Erik Persson, Astromekanik, fik til opgave at rense objektivet, og det lykkedes ham at fjerne det snavs, som i de forløbne mange år havde samlet sig. Det viste sig under arbejdet med rensningen, at afstandsstykkerne mellem linserne var irrede og derved pressede alt for hårdt på det sarte glas. Så det var i sidste øjeblik, at objektivet kom under kyndig behandling.

Derefter skulle hele opstillingen plus kikkertrør renses og males. Denne store opgave påtog frivillige i NAFA sig.

Men Kyril Fabrin blev utryg ved tanken om, at den fine gamle kikkert skulle spredes ud på så mange hænder. Han var nok både nervøs for, at resultatet ikke blev ensartet, og måske også for, at arbejdet ikke ville blive udført lige hurtigt af alle medlemmerne.

Følgelig overlades Kikkerten til Aktiv Aalborg, et beskæftigelsesprojekt under Aalborg Kommune. Erik Persson, Astromekanik, fik overopsyn med opgaven, og Hendy Vestergaard overtog efter nogen tid det praktiske arbejde.

Aktiv Aalborg slap flot fra det store og specielle arbejde, og messingdelene skinnede som nye.

Kikkerten stod i fordums glans, observatoriebyggeriet var tilendebragt, og primus motor i projektet, Kyril Fabrin, kunne med de andre involverede stolt nyde resultatet af deres anstrengelser.

Indvielsen

Det var ved den officielle åbning af Urania Observatoriet i Aalborg den 23. april 1988, at NAFAs medlemmer første gang så ægteparret Wieth-Knudsen. Hun, lille og fin, iført damaskkjole og hat med slør. Han, i sort jakkesæt af gammeldags snit, hvid flipskjorte, rundpudlet hat, kridhvidt fuldskæg og med en karakteristisk, høj og gennemtrængende stemme.

Da Kikkerten blev sat i stand af Aktiv Aalborg, var Kyril Fabrin ofte ude for at se, hvordan arbejdet skred frem.

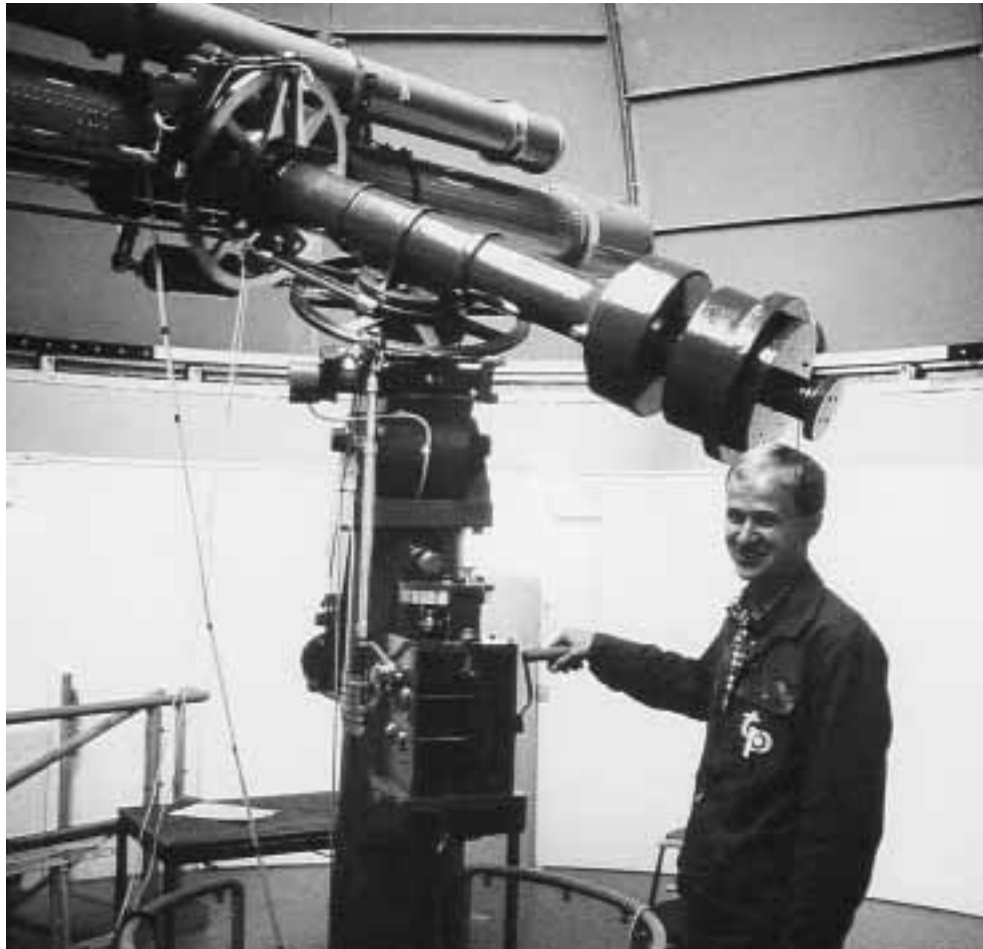
Wieth-Knudsens komplementerede begge i deres taler det nye store og fine Observatorium. Især var hr. Wieth-Knudsen glad for hæve/sænke gulvet og den nye elmotor til timeaksen. Han var sikker på, at disse installationer ville være os en meget stor lettelse i vort daglige arbejde med Kikkerten.

Han omtalte det gamle urdrev, som havde givet ham så mange ærgrelser igennem tiderne:

»Jeg er mere sendrægtig end andre, så jeg kunne aldrig gøre mine observationer færdige i den halve time, urværket kunne løbe uden optræk. Så før jeg var færdig, var det Sat..s urdrev gået i bund, hvorefter jeg kunne starte forfra.«

Der gik et halvt år efter indvielsen, før dørene blev slået op for publikum. Forevisningsgrupperne skulle sammensættes og instrueres, og Kikkerten var, selv om den selvfølgelig stod samlet ved indvielsen, ikke helt klar.

Men den 22. februar 1989 påbegyndtes forevisningerne i Urania Observatoriet i Aalborg, og NAFA fortsatte Frederiksbergtidens traditionsrige folkeoplysende arbejde.

Da Urania Kikkerten stod på Dronning Olgasvej 25, blev den vedligeholdt af bl.a. den verdensberømte urmager Jens Olsen. I Aalborg har firmaet Thomas Pedersen A/S overtaget arbejdet. Her ses den stolte håndværker Fritz Nielsen efter afslutningen af restaureringen af urdrevet. Et legat fra Ny Carlsbergfondet muliggjorde arbejdet.

Stort og småt fra et observatorium

Auf Wiedersehen

Per Rieffestahl:

»En mørk og stjerneklar aften parkerede jeg bilen på pladsen ved Golfhuset ikke langt fra Urania Observatoriet i Aalborg. Endnu en forevisningsaften ventede forude.

Jeg fremdrog nøglerne til hoveddørens tre låse og kontrollerede om Nefalygten fungerede.

Jo, alt var i orden.

Således udrustet begav jeg mig ud på den smattede grønsvær, som fører op til observatoriebygningen.

Heldigvis var der ingen hujende børn og utålmodige forældre/lærere, som der undertiden kan være, når besøgende af bare iver er kommet for tidligt hjemmefra eller har taget fejl af åbningstidspunktet.

»Heldigvis«, fordi jeg hader i fuld offentlighed at skulle dreje nøglen om tre gange, tænde Nefalygten, memorere koden til tyverialarmen, åbne døren og træde ind i det mørke rum ledsaget af den truende varslingstone fra alarmen.

Jeg har opgivet at trykke på kontakten til lampen med lysstofrøret, fordi denne er alt for længe om at beslutte sig til at lyse stille og roligt, så jeg kan finde boksen og trykke på de rigtige taster.

Nej, så er en Nefalygtes ganske vist svage, men pålidelige skær langt bedre til at dulme nerverne og lede én på rette vej.

Også denne gang lykkedes det! Ingen hysteriske opkald til Falck med opgivelse af navn og kodeord. Ingen glubske schæfere og hårdebrede vagtmænd i døråbningen.

Atter en gang: alt var i orden.

Min makker Poul var ganske vist ikke kommet endnu, men der var stadig god tid. Tredje mand i turnusgruppen havde meldt afbud.

Opslagstavlen fortalte mig, at besøget denne aften var bestilt af en gruppe bosniske flygtninge med hjemsted i Aalborgs omegn. Jeg ryddede lidt op, satte stole frem, lagde gæstebogen på bordet og fik Kikkerten placeret i den mest imponerende position.

For sidste gang: alt var klart.

Snart hørte jeg den kendte lyd af småpludrende børnestemmer, der nærmede sig. Døren gik op, og ind kom, pænt og nydeligt, ti til femten børn ledsaget af en voksen.

Det bliver en nem opgave, tænkte jeg. Ganske vist kunne jeg ikke samtale med dem. Selv engelsk var til liden nytte. Efterhånden gik det dog på en eller anden måde op for mig, at dette kun var den spæde begyndelse. En rumlende lyd i det fjerne forkyndte, at en bus var på vej op ad Borgmester Jørgensens Vej. Mine bange anelser voksede til vished, da den enlige voksne nikkede bekræftende. Dette var altså kun fortroppen. Snart fylkedes så mange i det lille, beskedne rum i etagen under Kikkerten, at det kun var med besvær, jeg fik øje på Poul, som endelig kom til undsætning. Poul kan prale af mange ting, men ikke netop at han rager op over mængden. Jeg var meget, meget glad ved at se ham!

På mystisk vis lykkedes det at få halvfjerds større og mindre børn samt tre til fire voksne vendt i den rigtige retning, så de stod front mod os. Midtersøjlen i rummet forhindrede ganske vist et betydeligt mindretal i at se os direkte, men med gebærder fik vi resten gjort forståelig, at vi måtte dele dem op i to grupper.

Da stjernerne blinkede nok så fornøjeligt på den klare himmel, lod vi den ene gruppe komme ud i det fri for at betragte disse med det blotte øje – og gennem vore tre prismekikkerter. Det viste sig, at en af de voksne kunne en smule tysk. Det hjalp gevaldigt. Vi snakkede om stjernebillederne, mens børnene lyttede pænt og interesseret. Måske forstod de lidt.

Historien om jægeren Orion, der på himmelbuen jagter Tyren og de stakkels Pleiader gav anledning til en dybtgående diskussion med den tysktalende bosnier om de forskellige jagtformer og våbentyper i hans hjemland. På intet tidspunkt var der tegn på manglende interesse eller optræk til uro blandt de velopdragne børn. Jeg takkede min skæbne for, at det ikke var to syvende klasser fra en dansk skole.

Under alt dette havde jeg glemt alt om Poul. Han var jo spærret inde på Observatoriet. Hvordan havde han klaret sin del af opgaven? Da vi byttede grupper, og hans flok kom op til mig, virkede de imidlertid yderst tilfredse og modtagelige for endnu en omgang.

Til sidst samledes vi alle igen på nederste etage – i søjlerummet.

Sprogforbistringen eksisterede stadig, men der var opstået en afslappet atmosfære, som gjorde, at kommunikationen fungerede betydeligt bedre end i starten. Det hjælper selvfølgelig meget, at mange personnavne og mange tekniske udtryk og begreber er internationale.

På et tidspunkt overtog en af de voksne bosniere rollen som underviser for børneflokkene, hvilket gav os andre et lille pusterum.

Alt ialt et yderst vellykket, men grænsesættende besøg, der høfligt blev afsluttet med: »Tak – tak – se os igen – auf Wiedersehen – auf Wiedersehen!«

– Jo, tak!!

En flok børn drog glade og vel nok lidt klogere hjem igen, mens Poul og jeg – en erfaring rigere – sank om som klude.«

Voigtländerkameraets møde med den moderne teknik!

Ole Fastrup:

»Som tidligere nævnt i bogen brugte Ejnar Hertzsprung et blylod til at splintre et objektiv med.

I Aalborg er vi mere avancerede. Her bruger vi den moderne teknik til det grove.

Og da forfatteren er skyld i følgende hændelse, synes jeg, at læseren skal have historien:

Ved indvielsen var Kikkerten selvfølgelig opstillet og alt tilsyneladende i orden. Men den var faktisk ikke helt klar.

Jeg arbejdede derfor nogle uger senere sammen med den daværende formand Hans H. Christensen med indstilling og justering af hovedkikkerten. Mens det stod på, ville jeg sikre det lille Voigtländerkamera mod uheld. Følgelig placerede jeg det med stor omhu under hæve/sænkegulvet.

Fjorten dage efter er det stjerneklart, og Hvirvelgalaksen i stjernebilledet Jagthundene står højt på himlen. Et NAFA-medlem indstiller Urania Kikkerten på objektet og starter de tre elektromotorer, som skal køre hæve/sænkegulvet i nederste position, så observationen kan ske i en behagelig stilling. Ganske få centimeter før gulvet når nederste position, bliver elektromotorernes sagte spinnen overdøvet af en ildevarslenende knasen.

Det fine runde messingrør, hvori objektivet havde siddet, var forvandlet til en mærkelig oval tingest. Og objektivet var knust. Mirakuløst nok var der to hele stykker tilbage. De lå flere meter fra hinanden.

Forsikringen betalte for en fin, ny og moderne fotografisk kikkert – som jeg synes er meget bedre..., og de to stykker, som før dannede objektivet, får nu en renæssance som vindue i min hoveddør.«

»Almindeligt« onsdagsåbent

Ole Fastrup:

»Efter en avisartikel i Aalborg Stiftstidende, lørdag den 18. januar 1992, er der almindeligt onsdagsåbent.

De tre fremmødte vagter betragter fuldmånen, som lyser fra en skyfri himmel.

Allerede kl.19.00 begynder de første gæster at komme. Det udvikler sig til en tilsyneladende endeløs strøm af mennesker og biler. Oppe i observatorierummet danner de mange mennesker en sneglespiral, som langsomt bevæger sig mod det eftertragtede punkt: okularet, hvor Månen gengives med ét hundrede ganges forstørrelse.

Da aftenen – endelig – er omme, ånder vagterne lettet op. Optællingen af de besøgende var blevet opgivet ved 250, og åbningstiden var blevet udvidet med en time, til kl. 23.00.«

Tyrkermor

Ole Fastrup:

»En anden meget travl aften skal en lille sød tyrkermor se i Kikkerten. Turnusgruppen kan tydeligt se og høre på de dansktalende børn, at de har glædet sig meget til at se aftenens objekt, planeten Saturn (den med ringsystemet). Hun sætter øjet til okularet, trækker sig tilbage – og smiler høfligt til tak. Da vi rutinemæssigt kontrollerer, om Saturn står i midten af feltet, er alt vi kan se: en stor ulden »snebold«. Kikkertens fokusering har rykket sig – meget. Vi løber ned efter tyrkermor, og hun sætter endnu en gang øjet til okularet, trækker sig tilbage og smiler høfligt til tak.«

Og nu til noget helt andet...

Ole Stanhardt:

»Uddrag fra logbogen den 7. april 1993:

På grund af diset og overskyet vejr var det en ret stille aften – nogle tyske turister og nogle få mat/fys gymnasieelever.

Kl. ca. 20. 30 skete der imidlertid noget, der fik tankerne ned på et mere jordnært plan. En skrubtudse (vi bedømte den til at være en hun) havde invaderet observatoriekælderen og sad nu og stirrede hvast på os. Vi fornemmede uvilkårligt, at hendes astronomiske interesse var begrænset. Næ! – dette her drejede sig vist om noget helt andet....

Vi gik ud i den udvendige trappeskakt – og her var en hr. skrubtudse, i håb om at føre slægten videre, i færd med at betjene en anden fru tudse. I skrubtudsernes parringsspil plejer hannerne altid at være stærkt i overtal i forhold til hunnerne – så vi forstod den forsmåede dames frustrationer. Vi anbragte hende derfor lige i skudlinjen i forhold til den brunstige han, og Torben Christensen var lige ved at splitte sig selv og sin cykel i bestræbelserne på at få fremskaffet et kamera og foreviget situationen til logbogen – og det blev den.

Resten af denne uforglemmelige aften fortsatte vi med at vise vores gæster rundt indendørs – men supplerede med at gøre opmærksom på det spontane og løsslupne indslag ude i trappegangen – der på sin egen måde varslede forårets komme og årets gang.«

En løgnehistorie

Ole Stanhardt:

»Engang i efteråret 1993 besøgte en 2. klasse med lærere og forældre Observatoriet. Under kikkertforedraget stod tilhørerne i en kødrand omkring den store kikkert, mens jeg fortalte lidt om dens historie og teknik. På et tidspunkt – lige efter, at jeg havde proklameret, at dette smukke instrument faktisk var næsten hundrede år gammelt, trådte en af de

små knægte ud af kødranden – stillede sig ret foran mig og mødte med fasthed mit blik... »Ja«, sagde jeg, »og hvad vil du så spørge om...?«. »Du lyver – den er jo helt blank«. Han stødte ordene ud og fastholdt mit blik i nogle sekunder for at sikre sig, at den var »sevet« ind. Derefter gik han med en høvdings værdighed tilbage til kødranden, hvor hans jævnaldrende respektfuldt gjorde plads for ham.

Jeg blev først helt mundlam, men fik forklaret den unge mand, at Kikkerten skam jævnligt var blevet vedligeholdt i løbet af de hundrede år. Men siden hen har jeg tænkt på det som en stor og spontan kompliment til Kikkertens vedligeholdelsesstandard.«

Godt planlagt!

Major P.V. Nielsen:

»Tirsdag den 13. december 1994 havde Officersforeningen, Jyske Trænregiment sit sidste arrangement i 1994.

Arrangementet var et besøg på Urania Observatoriet i Aalborg. Vejret var klart og skyfrit, noget vi senere fandt ud af var meget heldigt, eller, som Obersten sagde, »godt planlagt«.

Vi fik et meget inspirerende og oplysende foredrag om både Kikkertens historie, Månen, forskellige stjerner og selve Observatoriets historie.

Officersforeningen vil gerne takke de to frivillige foredragsholdere for en spændende oplevelse, der giver det at være på øvelse om natten med stjerneklar himmel en helt ny dimension.«

Porten til himlen

Barn i 2. klasse:

»Besøg på Urania Observatoriet. Vi kom op til Kikkerten og en mand fortalte om Kikkerten. Den kan dreje rundt til hver sin side. Og så åbnede han porten til himlen.«

— Hvern þú sést síðis herfra í þú?

Observationer i Aalborg

Solen. Fotograferet den 7. juli 1992 med 6" Merzkikkert.

Fra den 21. maj 1992 og til den 1. august 1992 fotograferede tre NAFA medlemmer Solen. Det blev til 73 dage i træk. I Danmark må det siges at være noget af en bedrift, og mon ikke det er en rekord, som bliver svær at slå?

Da vi havde konstateret den første hele solrotation, fejredes begivenheden. Fra venstre: Lars Juel Mosbæk, Poul Hansen, Ole Fastrup og Marianne Thomsen.

*Månen den 4. januar 1995 kl. 16.50.
Urania Kikkerten. Primærfokus, 4067 mm, f/16,5.*

Månen den 10. maj 1995 kl. 17.55.

Månen den 12. januar 1995 kl. 17.40.

Hale-Bopp. Fotograferet den 4. april 1997. Piggy back, 60 - 200 mm zoomobjektiv.

Detailbillede af Hale-Bopp 1997. Chokbølgerne ses tydeligt. Primærfokus, 4067 mm, f/16,5.

Kometnedslag på Jupiter

I efteråret 1993 blev det kendt, at komet Shoemaker-Levy 9 (SL-9) ville ramme Jupiter. Denne nyhed nåede selvfølgelig også frem til Urania Observatoriet, hvor den skabte forhåbninger om at se noget, som aldrig var set før.

Tom Axelsen:

»Foråret 1994 bragte præcise forudsigelser om, hvornår de enkelte kerner ville ramme Jupiter. Forudsigelserne sagde, at kernerne ville ramme over en 7-dages periode midt i juli måned, hvilket var et meget godt tidspunkt, da der jo var ferie og derfor masser af tid til at observere Jupiter i! Desværre viste det sig, at brudstykkerne, set fra Jorden, ville ramme Jupiters bagside. Forhåbningerne om at se noget ekstraordinært blev derfor mindre.

I juli måned kom de endelige forudsigelser om nedslagene. Den første kerne skulle ramme d. 16. juli 1994, klokken 21.55, dansk sommertid (DST). Da dette var det perfekte tidspunkt set fra Aalborg, steg optimismen. Jupiter ville stadig stå højt på himmelen og Solen lige være gået ned. Urania Kikkerten blev derfor finjusteret, optikken pudset og kredsene justeret, således at Jupiter kunne findes i dagslys.

16. juli, den store dag

Ved 21-tiden (DST) var flere af medlemmerne mødt frem med store forhåbninger om måske at se et blink, en lille hvid sky eller en paddehattesky, når kernen ramte Jupiter. Ingen vidste med bestemthed, hvad vi ville få at se. For at være sikker på, at alle havde mulighed for at se hændelsen, blev der lavet en form for turnus ved okularet, hvor vi skiftedes til at holde øje med planeten. Efterhånden som tiden nærmede sig, steg spændingen i Observatoriet. Tiden for nedslag kom og gik, uden at der skete noget. Der blev alligevel holdt øje med planeten, det kunne jo være, at kernen var forsinket, men klokken blev 23, og Jupiter gik ned bag nogle træer. Vi tog derfor skuffede hjem.

Den 17. juli

Dette var dagen, hvor de næste fire kerner skulle ramme. På grund af skyer blev der ikke observeret fra Urania Observatoriet.

Den 18. juli

Lars Juel Mosbæk og jeg enedes om at prøve igen, dog havde vi kun små forventninger efter de foregående dages skuffelser.

Klokken 20.40 havde vi Jupiter i okularet. Jupiters kendte bælter var tydelige ved 180 ganges forstørrelse, men planetskiven fremviste ikke noget usædvanligt. Dog mente jeg at kunne se en mørk plet helt ude ved kanten af Jupiter. Kunne det være et nedslagskrater? Vi besluttede at vente lidt, da Jupiters rotation hurtigt ville bringe pletten længere ind på skiven. Klokken 21 observerede vi igen. På dette tidspunkt var Alex Csete også mødt op, han var selvfølgelig spændt efter at have måttet høre på vore beskrivelser. Til vores store glæde var der nu ingen tvivl. En STOR MØRK PLET var synlig på Jupiters sydlige halvkugle. Da jeg havde set pletten 20.40 DST, blev jeg formodentlig den første i Skandinavien til at se resultatet af en kometkerne,

der rammer Jupiter. Nedslagsstedet blev fulgt resten af aftenen, og det blev efterhånden klart, hvor stort det egentlig var. Det blev vurderet til mindst at være på størrelse med Jorden. I løbet af aftenen dukkede der flere observatører op.

22.45 DST opdagede Poul Hansen den næste plet ude ved kanten. Vi kunne derfor drage hjem, glædeligt overrasket og med forventninger om, at der ville blive endnu mere at se de kommende dage.

Den 19. juli

Jeg mødte op kl. 19 for at observere den plet, Poul havde opdaget aftenen før. Før denne plet passerede midten af Jupiter, havde jeg lejlighed til at observere den første plet, vi havde fundet.

Kl. 19.57 DST passerede den anden plet midten af Jupiter. Kort tid efter dukkede Ole Fastrup, Alex Csete og Poul Hansen op, og sammen fandt vi endnu en plet.

Vi havde nu set tre nedslagssteder.

Den 20. juli

Nu kom den store dag, hvor de to største brudstykker Q1 og Q2 skulle ramme. Igen vendte Jorden således, at Aalborg lå godt placeret. Q2 skulle ramme 21.49 DST og Q1 22.16 DST.

Den sædvanlige flok var selvfølgelig mødt op, hvilket blev belønnet med to helt nye pletter. Omkring kl. 21 blev vi flere og flere. De fremmødte medlemmer med påhæng, samt en enkelt journalist, så da også en tydelig plet nær midten.

Som den første dag passeredes nedslagstidspunkterne, uden at der skete noget. Kl. 23, kort tid før Jupiter gik ned, opdagede Poul en ny plet ved kanten. Denne kunne muligvis skyldes en af Q-kernerne, men Jupiter gik ned, før pletten nåede ordentlig ind på skiven. Til trods for at ingen så noget til selve nedslagene af Q1 og Q2, kunne alle tage hjem i godt humør efter nogle dramatiske døgn.

Det var en fornøjelse at være med i centrum omkring Urania Kikkerten, hvor vi kunne følge direkte med i begivenhederne – og endda i et enkelt tilfælde være på forkant med begivenhederne.«

Asteroiden 30 Urania

Tom Axelsen:

»Via Hans Christensen, Flauenskjold, fik jeg et tip om, at asteroiden 30 Urania skulle passere foran en stjerne den 15. maj 1995. Jeg syntes, at en asteroide med dette navn burde observeres fra Urania Observatoriet. Da vejret var godt, begyndte jeg i god tid at lede efter målstjernen, en 10. mag. stjerne, et par grader fra Spica. Ca. 23.00 DST havde jeg fundet målstjernen og asteroiden! De var synlige som en tydeligt adskilt »dobbeltstjerne« med asteroiden som den svageste komponent.

Da det var beregnet, at okkultationen skulle finde sted kl. 23h 20.8m, begyndte jeg at holde stjernen og asteroiden under opsyn kl. 23.10. På dette tidspunkt var »dobbeltstjernen« blevet til en meget tæt »dobbeltstjerne«. Samtidig begyndte det at blive vanskeligt at koncentrere sig om denne ene

stjerne, og pludselig forsvandt den! Så var det med at få trykket på det første stopur. Pludselig, efter alt for kort tid syntes det, kom stjernen igen, og jeg trykkede på det andet stopur!

Efter at have holdt stjernen under opsyn i yderligere 4 min. var spændingen efter at se resultatet blevet for stor. Altså ned i kælderen for at sammenholde de målte tider med et kendt og præcist klokkeslæt efter vort radiostyrede ur.

Af stopurene blev følgende tider for start og stop af okkultationen udregnet:

start 23h 23m 02s
stop 23h 23m 11s

– Og dermed havde Uraniaobservatoriet ligget i Uranias skygge i 9 sekunder.

Der var nu ikke andet tilbage end at rydde op og tage hjem en oplevelse rigere.«

Måneformørkelsen mellem den 3. og 4. april 1996

At opleve en total måneformørkelse fra en stort set skyfri himmel – og fra start til slut – er vel enhver dansk amatørastronomers drøm.

Torben Christensen:

»For første gang i mit liv så og fotograferede jeg dette smukke fænomen i Urania Observatoriet natten mellem den 3. og 4. april 1996 i tidsrummet mellem 23.16 og 04.00.

Af tidligere erfaringer, især måneformørkelsen den 9. december 1992, hvor himlens gardiner var trukket for, og Månen kun tittede frem i få øjeblikke, har de fleste nok lært at slå koldt vand i blodet og ikke glæde sig for tidligt. Men som altid forberedte jeg mig seriøst. Jeg ville jo ikke nøjes med synet alene, men også forevige sceneriet fotografisk i alle formørkelsens faser.

Vejrudsigten var god, og den efterfølgende skærtorsdag gav mulighed for at sove længe.

Derfor var jeg indstillet på at tilbringe hele natten deroppe på bakken og fotograferer både med den store Urania Kikkert og med det nye Schmidt-Newton teleskop.

Jeg var alene på bjerget, bortset fra at Ole Fastrup kiggede ind mellem kl. 01.30 og 02.30.

Jeg var forbløffet over, at der ikke kom flere, men også glad, fordi jeg så bedre kunne koncentrere mig om at holde rede på tidspunkter, eksponeringstider, refokusering, styreenheden samt den evindelige løben op og ned ad trappestigen til det dengang højt placerede Schmidt-Newton teleskop. Jeg benyttede selvfølgelig også lejligheden til at nyde synet af Månen »live« gennem en 10 x 50 håndkikkert og i den store dejlige søgekikkert. Formørkelsen set gennem kameraernes grumsede matskiver er mindre spændende.

Selve formørkelsen fremstod fantastisk smuk i den stille nat akkompagneret af fuglesang. Stilheden blev dog jævnlige brudt af tryglen fra folk udenfor, som – forgæves – tiggede om at komme ind.

I halvskyggeområdet omkring kl. 23.15 var Månens lys blot en smule dæmpet. Først omkring midnat begyndte den at blive lidt ulden i kanten, og ca. 00.45 kunne jeg se selve kerneskyggens afgrænsning og se, at Månens bane som forudsagt lå lidt under midten af Jordens kerneskygge.

Jeg fik hele formørkelsen med fra start til slut og fotograferede den med mange forskellige eksponeringstider (fra 1/30 sekund til 30 sekunder). Herved fik jeg både optagelser af kerneskyggens vandring over måneoverfladen, hvor der ses overfladestrukturer i de lyse områder, og optagelser på lange tider, hvor der også ses detaljer i det formørkede område.

På de sidstnævnte billeder ses det tydeligt, at kerneskyggen også var ret stærkt rødlig længe inden, og længe efter, at Månen havde passeret centrum. Jeg så det bare ikke tydeligt med det blotte øje, fordi stærkere lys fra kanten forstyrrer øjet.

Det mest betagende syn kom dog under selve totaliteten. Her var Månen badet i kobberrødt lys, der kom fra Solens lys, efter at det havde passeret Jordens atmosfære.

Da fuldmånen igen lignede sig selv ude i halvskyggen kl. ca. 04.00, lukkede og slukkede jeg og cyklede hjem. Først da jeg lå under den varme dyne, følte jeg, hvor træt jeg var, men jeg var godt tilfreds med mig selv og min indsats.«

Urania Observatoriet og den ny teknologi

Fra slutningen af 1980'erne og frem til midten af 1990'erne skete der en række små revolutioner på Urania Observatoriet. Vi gik ind i computerens tidsalder.

Hjerre F. Hviid:

»Ultimo 1980 »Den første revolution«

I 1986 får NAFA en computer.

NAFAs entré i Hi-Tech tidsalderen blev indledt med en IBM kompatibel computer med ret ringe kapacitet. Maskinen varslede et skift i tænkemåden, idet foreningens arbejde indtil da havde været meget baseret på »hammer – og – skruetrækker« tilgangen til astronomien. Det, at der blev indført edb, skabte mulighed for hurtigere beregninger og computerdesign af værktøjer og hermed helt nye muligheder både forenings- og forevisningsmæssigt.

Den første revolution var karakteriseret af een ting: for lille maskinkraft for de edb-erfarne og for svær tilgang for ikke edb-vante foreningsmedlemmer. Derfor var der mange medlemmer, som ikke var indstillet på at basere nogen væsentlig del af foreningens arbejde på en computer.

Primo 1990 »Den anden revolution«

Med indkøbet af en ny computer forøgedes de ovennævnte muligheder med flere hundrede procent. Samtidig indførtes det nye program Windows, der lettede brugen af computeren uden esoteriske MS-DOS kommandoer.

Medio 1990 »Den tredje revolution«

I gang med Internettet!

Det interessante ved Internettet er, at det i virkeligheden ikke eksisterer. Der er tale om et netværk af netværk, der kan tale sammen via telefonnettet. Internettet sammenkobler i dag op imod 10 millioner computere og op imod 50 millioner mennesker på verdensplan.

For NAFA er det spændende ved Internettet, at den amerikanske rumfartsorganisation NASA også er tilkoblet. Dette indebærer, at der fra Urania Observatoriets computer er direkte adgang til i bogstavelig forstand tusindvis af astronomiske billeder – og dette ganske få timer efter at disse er modtaget fra f.eks. Galileo-sonden eller Hubble-teleskopet. Billederne kommer i en form, der direkte kan behandles af Observatoriets computer.

Ultimo 1990 »Den fjerde revolution«

Nu begynder NAFA at gå de professionelle observatorier i bedene. NAFA anskaffer et CCD-kamera!

Den afbildende side af amatørastromien har indtil nu været baseret på tegning og fotografi med det tids- og ressourceforbrug, der derved følger med.

Med introduktionen af CCD-kameraet er optagne billeder umiddelbart tilgængelige sekunder efter, de er taget – og dette i en form, der direkte kan

håndteres af et billedbehandlingsprogram. Der ligger normalt i et CCD-indfanget billede et væld af information, der først bliver tilgængeligt, når billedet bliver behandlet af computeren. Her kan skarpheden forøges, lufturoen formindskes og falske farver lægges på for f.eks. at vise temperaturforskelle.

Fremtiden

Sammenkoblingen og udvekslingen af information mellem amatørobservatorier og professionelle observatorier vil blive brugt i langt højere grad end i dag.

Den kraftige vækst af Internettet sandsynliggør, at langt de fleste observatorier verden over om få år vil være tilkoblet Internettet som en naturlig del af det daglige arbejde. Dermed kan Urania Observatoriet øjeblikkelig trække på alle tilgængelige oplysninger.

Urania Observatoriet anvender informationsteknologien til integration af astronomiopgaverne. Mange opgaver er i dag allerede overtaget af informationsteknologien, f.eks. billedbehandling og billednedtagning. Mulighederne for at bruge selvsamme teknologi til understøttelse af foredrag og kurser er allerede på trapperne. En af fordelene ved informationsteknologien er netop mulighederne for at anvende multi-media, dvs. sammenkobling af video, dias, TV, computer og lign. under computerens styring.

Med en sådan teknologi kan astronomishows planlægges på forhånd, og computeren kan under foredraget styre skift af dias, start/stop af video – for ikke at glemme fjernbetjening af Kikkerten fra det varme kælderlokale.«

Afslutning

Som Urania Observatoriet står i dag, er det et af de bedste i Danmark, særligt når det fine hæve/sænke gulv tages i betragtning. Det giver en stor frihed og sikkerhed, og er i det hele taget en lettelse i den daglige omgang med Kikkerten.

Udstyret med moderne CCD kamera giver Kikkerten mulighed for at opsøge supernovaer i fremmede galakser. Derved får de professionelle observatorier nogle kostbare ekstra timer til at løse gåderne om stjernernes liv og død. Og dermed også oplysninger om planter, dyrs og menneskers oprindelse.

Men Urania Kikkertens væsentligste opgave i dag er at arbejde i folkeoplysningens tjeneste. Herved videreføres en 100 år gammel tradition.

Allerede Victor Nielsen brugte meget af sin tid på det folkeoplysende arbejde. Men det videnskabelige arbejde var også højt prioriteret. Under C. Luplau Janssens ledelse gled arbejdet mere og mere over til amatørastronomi og folkeoplysning, og her i Aalborg er det næsten udelukkende dette, Kikkerten bliver brugt til.

Men det er sandelig også en væsentlig opgave, og turnusgrupperne gør i dag et forbilledligt arbejde helt i de foregående ejeres ånd.

Da Urania Kikkerten stod på Dronning Olgas Vej 25, var ejerne helt afhængige af den årlige statsstøtte og penge fra fonde. Penge, som kun faldt under forudsætning af, at der blev drevet forskning. Penge, som blev bevilget for få år ad gangen.

Da Aalborg Kommune overtog ejerskabet, opstod en friere og lettere atmosfære. Nu skulle der ikke spekuleres så meget over, hvor pengene til driften af Urania Observatoriet kom fra.

Det kan Aalborgs borgere og de mennesker, som har det daglige ansvar for Urania Kikkerten, være glade for.

Kikkertens historie – et overblik

1897

8. oktober. Otte smedesvende slæber den tonstunge Urania Refraktor op i småstykker ad de smalle trapper i den splinternye villa beliggende Dronning Olgas Vej 25 på Frederiksberg. Den stolte ejer af kikkert og hus er overtelegrafist Victor Nielsen.

Urania Observatoriet starter de næste 100 års folkeoplysende virksomhed.

1901

April. Månen står i første kvarter, og det er stjerneklart.

Victor Nielsen åbner døren for en 12-årig dreng, som knuger sine hårdt sammensparede lomme penge i hånden. Victor Nielsen opkræver dog ikke den vanlige entré på 10 øre. Drengen viser en brændende interesse for astronomi og har en stor viden.

Hans navn er Carl Emil Luplau Janssen.

Postmester i København, Otto Asmussen, arbejder i disse år sammen med Victor Nielsen. Bl.a. fotograferer de Plejaderne, Oriontågen og en komet i 1903. Sammen laver de et glasmikrometer til at måle himmelobjekterne med.

1902

Den senere verdensberømte Ejnar Hertzsprung får observationstid ved Kikkerten. Der optages senere en række billeder af Hyaderne og Plejaderne, som Ejnar Hertzsprung bruger i arbejdet »Über die Verwendung photographischer effektiver Wellenlängen zur Bestimmung von Farbenäquivalenten« (Jamen, det hed den!). Det er i dette arbejde, Hertzsprung i 1911 for første gang offentliggør det senere så kendte Hertzsprung-Russell diagram.

1905

Hans Emil Lau får observationstid ved Kikkerten og arbejder især med dobbeltstjerner og planetobservationer. Opdager flere nye dobbeltstjerner.

Han får Københavns Universitets guldmedalje for besvarelsen af den astronomiske prisopgave 1903-1904. Men besvarelsen får alvorlig faglig kritik. Derudover kritiseres Lau for hans unødvendigt hårde domme over andre astronomer.

Han udarbejder i de følgende år ca. 40 artikler om astronomi.

C. Luplau Janssen arbejder som assistent for H.E. Lau. Carl har da haft sin gang på Observatoriet i nogle år.

1906

16. november. H.E. Lau afslutter sin magisterkonferens.

Han optager billeder af »Hvirvelgalaksen« med Urania Observatoriets fotografiske kikkert. Optagelsen bruges til en tegning af galaksen. Tegningen bliver sendt til Société Astronomique i Paris. Fotografiske billeder har stadig ikke seriøse astronomers tillid!

Samme år får den nybygte magister for første gang publiceret nogle af sine Måneobservationer.

1908

29. februar. H.E. Lau indleverer sin doktorafhandling omhandlende »personlige målefejl«. Han tager udgangspunkt i stjerneparret 70 Ophiuci. Arbejder fra Urania Observatoriet er med som sammenligning i det meget store materiale, Lau analyserer.

Disputatsen bliver ikke antaget til forsvar, og Lau trækker den følgelig tilbage.

1909

Forår. Ejnar Hertzsprung forlader Danmark for først at vende tilbage i 1944. Han holder kontakten til Urania Observatoriet ved lige til sin død i 1967.

Ford T bliver produceret på samlebånd, industrialiseringen tager fart.

1910

Den 18-årige ingeniørstuderende Erik Buch Andersen begynder på Observatoriet. Han arbejder sammen med H.E. Lau og C. Luplau Janssen om bl.a. dobbeltstjerner og planetarbejder.

Erik Buch Andersen arbejder på Urania Observatoriet indtil 1921. Han bliver fungerende formand for Astronomisk Selskab i 1919.

Den fotografiske 6" Merz kikkert købes til Urania Observatoriet af Carlsbergfondet.

Urmager Jens Olsen laver i disse år forskelligt arbejde på Observatoriet.

Ekstrabladet, 1. april:

»Astronomiprofessor Lowell fra Flagstaff observatoriet i Arizona ser en Marsmand og en Marskvinde i sin kikkert. Manden havde hår på armene, et stort hoved, men ingen hat.«

1911

H.E. Lau bryder med Urania Observatoriet og rejser til Treptowobservatoriet ved Berlin.

1912

C. Luplau Janssen offentliggør sit første selvstændige arbejde. Han benytter første del af H.E. Laus forkastede doktordisputats på et andet stjernepar, ξ Bootis. Lau havde i forbindelse med sin disputats bedt C. Luplau Janssen foretage nogle beregninger over dette stjernepar. Lau havde forudsagt det resultat, som hans lærling på Urania Observatoriet kom frem til. Trods dette bliver Lau ikke nævnt i artiklen.

Titanic, den synkefrie oceanliner, synker i Atlanterhavet.

1913

C. Luplau Janssen bliver magister i astronomi med opgaven »Om Stjerner af den 3. Secchiske Type«. Overtager de offentlige forevisninger og folkeoplysningen i Urania Observatoriet for Victor Nielsen, som er syg af blødende mavesår.

Samme år indgås forlovelse mellem C. Luplau Janssen og Esther Rigmor Støiholm. De bliver gift den 13. maj 1916.

Erik Buch Andersen får offentliggjort et arbejde om afstanden til Nordamerika-tågen, »A Probable Parallax of the North America Nebula«. Arbejdet er baseret på målinger foretaget med Urania Kikkerten.

Ejnar Hertzsprung forsøger som den første at bestemme afstanden til en anden galakse, Den Lille Magellanske Sky, ved hjælp af cepheider.

1914

C. Luplau Janssen og Erik Buch Andersen offentliggør en artikel om Mars-observationer, som de har foretaget på Urania Observatoriet. Heri omtales iagttagelser af kanalerne på Mars. Artiklen får »en aldeles pulveriserende kritik« af H.E. Lau. Observationerne foregik ved op til 400 x forstørrelse, hvorved Marsskiven fremstår som en 2-øre i en halv meters afstand.

Christian Hansen begynder samme år som 21-årig at assistere C. Luplau Janssen og Erik Buch Andersen ved dobbeltstjernemålinger og observationer af Jupiter. Stopper igen efter 2-3 år.

Dette år nævnes også en vis Aage Nyfeldt ved ti dobbeltstjerneobservationer. Han bliver senere dr. med. og fremhæves af C. Luplau Janssen som en af de væsentlige assistenter i disse år.

Første Verdenskrig begynder.

1915

C. Luplau Janssen og Erik Buch Andersen involveres i en omfattende avispolemik. Blandt meget andet spotter de astronomen Maunder for hans »fortvivlede Felttog mod Marskanalerne, hvis objektive Eksistens nu er hævet over enhver Tvivl«.

Diskussionen starter, efter at domprovst Martensen-Larsen har udgivet en bog om kristendom og astronomi. C. Luplau Janssen udgiver et hæfte på 30 sider, hvor han i utvetydige vendinger fortæller, hvem der er eksperterne. Disputten breder sig til hele landet, og tonen er hård.

Erik Buch Andersen og C. Luplau Janssen bliver eftertrykkeligt sat på plads for deres overlegne udtalelser og uforgribelige meninger af H.E. Lau, der jo ellers ikke selv holdt sig tilbage.

1916

Astronomisk Selskab oprettes af kredsen omkring Victor Nielsen. C. Luplau Janssen og Erik Buch Andersen er også blandt initiativtagerne.

Der kan yderligere nævnes Torvald Køhl og Jens Olsen, ham med verdensuret.

C. Luplau Janssen kommer i bestyrelsen og bliver selskabets første sekretær. Desuden redigerer han de første tre årgange af Astronomisk Tidsskrift. Poul Heegaard bliver den første formand.

1917

Selv om Georg Haahr kun arbejder på Observatoriet til 1921, står hans arbejder som yderst sobre og gennearbejdede. Han samarbejder meget med C. Luplau Janssen, og de to udgiver flere fællesarbejder. Han tager senere en usædvanlig høj civilingeniøreksamen. Udgiver i 1921 en astronomibog, »Fjerne Sole«.

16. april. C. Luplau Janssen indleverer sin første doktordisputats.

1918

Ejnar Hertzsprungs arbejder bruges af Harlow Shapley til at fastlægge Mælkevejens udstrækning til 300.000 lysår. Den korrekte størrelse er dog »kun« 100.000 lysår, men målingen er vigtig for forståelsen af, at Mælkevejen ikke er hele Universet.

Erik Buch Andersen og C. Luplau Janssen udgiver bogen »Fixstjernerne, en kortfattet populærvidenskabelig Fremstilling af Stellar-astronomien«.

C. Luplau Janssen får sin første doktorafhandling antaget til forsvar. Titlen for doktorafhandlingen er »Undersøgelser over Dobbeltstjerner III«.

I årene fra 1916-1918 har han udført en række arbejder, som fører frem til disputatsen. Her anvender han sit og Hertzsprungs fælles arbejde som sit eget.

8. juni opdages en lysstærk nova i stjernebilledet Ørnen. Pressen informeres om alt, hvad der sker på Urania Observatoriet. Både Victor Nielsen, Erik Buch Andersen, C. Luplau Janssen og Observatoriets assistent Georg Haarh er nævnt. Med afbrydelser fortsættes observationerne året igennem.
29. juni skriver C. Luplau Janssen til fakultetet, at han er syg af overanstrengelse og derfor ikke kan forsvare sin doktorafhandling som planlagt den 2. juli.
16. oktober. Hans Emil Lau dør af spansk syge. Han blev 39 år.
25. november trækker C. Luplau Janssen sin disputats tilbage.
26. november. Victor Nielsen dør efter langvarig sygdom og en operation. Dødsårsagen er spansk syge.

1919

13. maj overtager Luplau Janssen Urania Observatoriet. Carlsbergfondet udlåner kr. 50.000 til huskøbet. Herefter giver fondet adskillige legater til videnskabeligt arbejde.

I efteråret tvinges Luplau Janssen ud af Astronomisk Selskabs bestyrelse. I sin levnedsskildring fra 1946 fortæller han, at der derefter blev meget stille omkring Astronomisk Selskab. Erik Buch Andersen trækker sig ud af bestyrelsen af loyalitet med C. Luplau Janssen.

Astronomisk Tidsskrift starter forfra med sin nummerering, så der findes to bind af de første tre årgange!

Astronomiprofessor Elis Strømgren bliver Selskabets formand.

1920

Endnu en nova observeres fra Urania Observatoriet. Georg Haarh udarbejder selvstændigt en lyskurve med erfaringerne fra den forrige nova i 1918. C. Luplau Janssen udgiver arbejdet som »Publications de l'Observatoire »Urania«, Copenhague. Publiées par C. Luplau Janssen. 2 ième série no. 3. The Lightcurve of Nova Cygni III (1920). By C. Luplau Janssen and Georg E. H. Haarh«.

Det er ikke let at se, at det er Georg Haarhs selvstændige arbejde, der ligger til grund for den pompøse titel.

8. marts bliver Luplau Janssen far til Anna Margrethe, »Tulle«.

Den 18-årige, senere civilingeniør, Sigurd Fjeltofte deltager i nova- og dobbeltstjerneobservationer. Han er endvidere medberegner og kontrollant af mange af C. Luplau Janssens arbejder. Han arbejder på Urania

Observatoriet indtil 1927 og bevarer kontakten med Luplau Janssen i mange år.

1922

18. februar. Trods hård kritik modtager Georg Haarh og C. Luplau Janssen en guldmedalje af Videnskabernes Selskab for opgaven »Undersøgelse af Stjerner af den 4. Secchiske Type«.

18. marts. Luplau Janssen indleverer ny disputats, »Studier over Planetariske Tåger«.

Også denne disputats lider en krank skæbne.

1923

Den 19-årige maskinmesterstuderende Kristian Bøye arbejder med mikrometermålinger af dobbeltstjerner, lysstyrkebestemmelser af variable stjerner og planetobservationer. Drager ud i verden i 1925 med anbefalelsesskrivelser fra C. Luplau Janssen til flere store observatorier.

Den senere mag. scient. og dr. phil. i matematik Svend Lauritzen deltager ved observationer af Mars, Saturn, variable stjerner, dobbeltstjerner og novaer.

1926

C. Luplau Janssen får offentliggjort egne Jupiterobservationer fra årene 1919 – 1924. Offentliggørelsen sker i Videnskabernes Selskabs Skrifter. Medberegner ved reduktionsberegninger var Sigurd Fjeldtofte.

1927

Luplau Janssen opretter folkeobservatorium på Rundetårn. Herefter leder han det indtil 1932.

Charles Lindbergh flyver over Atlanten.

1928

Der offentliggøres et komplet katalog over alle de i 1927 kendte dobbeltstjerners omløb. Dette store arbejde blev udført af C. Luplau Janssen, Sigurd Fjeldtofte og Svend Lauritzen. Arbejdet offentliggøres i flere tidsskrifter og får megen ros med på vejen.

1930

Svend Lauritzen stopper sit virke på Urania Observatoriet for at færdiggøre sin uddannelse.

Med ham standser de offentliggjorte videnskabelige arbejder, der i de forløbne tredive år har haft først Victor Nielsen og senere C. Luplau Janssen som centrum. De næste tyve år står det videnskabelige arbejde stille.

1932

C. Luplau Janssens første ægteskab går i stykker. Blandt andet afvigende syn på de økonomiske forhold gør samlivet med Esther umuligt. Luplau Janssen har herefter i nogen tid et »frit forhold« til en frk. Harriet Nielsen.

Adolf Hitler kommer til magten i 1933.

1935

C. Luplau Janssen får udstillet en række malerier af Månelandskaber i Paris.

1938

C. Luplau Janssens største astronomibog, »Stjernehimlen og dens Vidundere« udkommer. Heri kan blandt meget andet læses, at Solen går ned i sydøst om vinteren. Det er dog rettet i et lille efterskrift, men bogen får en hård medfart af de etablerede astronomer. »Stjernehimlen og dens Vidundere« er en bog på 485 tætskrevne sider. Den er meget velskrevet og – trods sin alder – læseværdig den dag i dag.

Dyrlæge Per Barner Darnell begynder at komme på Observatoriet. Han er en meget flittig skribent i Urania, medlem af Uraniaklubbens bestyrelse og en flittig observatør. Han observerer især planeterne. Da hans arbejdsplads ligger tæt ved Observatoriet, har han mulighed for at observere i dagtimerne. Her opsøger han planeterne med Kikkertens fine aflæsningskredse.

En dag må han op og støtte sig til kuplens metalbæreskinne. Da han samtidig rører Kikkerten, får han et stød, der næsten slår ham ned af stigen. Luplau Janssen havde leget elektriker og derved gjort hele Kikkerten strømførende.

1939

C. Luplau Janssen bliver skilt fra fru Esther, og den 25. marts indgås ægteskab med Aase Worsøe Mollerup.

17. april. Et kuglelyn går gennem Urania Observatoriet.

Anden Verdenskrig begynder.

1941

Luplau Janssen udfordrer Ejer Bavnehøjs position som Danmarks højeste punkt. Udtrykt i »Blæksprutten«: »Ejer Baunehøj af Janssen Luplau, blev jævnet med et Snuptag«.

Under krigen etableredes holdundervisning i astronomi. Det bliver efterhånden udvidet til at dække det meste af Danmark. Pris kr. 8,00 for perioden september til medio december, incl. lys, varme og rengøring.

Det amatør astronomiske arbejde får større og større betydning for Urania Observatoriet.

1943

I oktober begynder tidsskriftet Urania sin tilværelse.

1944

1. januar. Urania Klubbens stiftelse.

Medlemspris kr. 1,- pr. år. + abonnement på bladet kr. 7,- pr. år.

Bestyrelsen består af tidsskriftets redaktør (C. Luplau Janssen), Urania Observatoriets forstander (C. Luplau Janssen), tidsskriftets forretningsfører og medejer af bladet (F.M. Thordarson) samt ét menigt medlem. Her valgte den stiftende sammenkomst på 85 personer dyrlæge Per Barner Darnell.

Bestyrelsesmøderne foregik selvfølgelig på Urania Observatoriet, mens medlemsmøderne afholdtes forskellige steder i København. Foruden foredrag var der en lang række andre aktiviteter, som Luplau Janssen alle

deltog i. Som eksempler kan nævnes instrumentkommission, planetkommission, gruppen omkring variable stjerner og fotografisk sektion.

Herudover kom det omfattende offentlige og gratis udlån fra Urania Observatoriet. Katalogisering blev hovedsageligt udført af Aase Luplau Janssen. Udlånet styredes af samme.

Men det væsentlige for hovedparten af medlemmerne har givetvis været medlemsbladet og klubmøderne. Så sent som i foråret 1962 forespørger C. Luplau Janssen om interessen for fortsættelse af holdundervisningen. Han noterer i »Urania«, at flere af de positive svar går på, at der er ved at indtræde en vis »Fjernsynstræthed.« Ak ja...

I de år Uraniaklubben eksisterede, fik den landsdækning. Den var uden sammenligning den mest betydningsfulde organisation for danske amatørastrofomer. Ideer, initiativer, råd og vejledninger m.m.m. strømmede ud fra Dronning Olgas Vej 25. Foruden selvfølgelig kurser, foredrag, forfatterskab, oversættelser, bogudlån og C. Luplau Janssens elskede blad Urania. En ufattelig energi og entusiasme, som først langsomt ebbede ud med C. Luplau Janssens sygdom i midten af 1960'erne.

Den senere civilingeniør Oluf Engelstoft kommer første gang på Observatoriet. Han er da 13 år gammel. Engelstoft bliver medredaktør af Uraniatidsskriftet, og han er en af de sidste, der benytter Urania Observatoriet.

Han får tilbuddet om at overtage det, men afslår, fordi det er utidssvarende.

1945

De sidste tre måneder af krigen går Erling Buch-Andersen »under jorden«. Han bor da på Urania Observatoriet.

Juli. Uraniaklubben arrangerer tur til en total solformørkelse i Sverige

1946

Som medlem af Uraniaklubbens bestyrelse har Per Barner Darnell været med til at forfatte klubbens vedtægter. Da disse efter hans mening bliver brugt på en forkert måde til eksklusion af et medlem af klubben, trækker han sig ud af alt samarbejde.

Observatoriet og ikke mindst Uraniatidsskriftet mister hermed en af sine vigtigste og flittigste bidragydere.

1947

5. april dør astronomiprofessor og formand for Astronomisk Selskab, Elis Strømgren.

13. maj er der ekstraordinær generalforsamling i A.S., hvor C. Luplau Janssen fremfører massiv kritik af bestyrelsen. Blandt andet havde bestyrelsen ikke accepteret et forslag fra ham gående på en sammenlægning af Uraniaklubben og Astronomisk Selskab.

I maj bliver C. Luplau Janssen svensk cand. fil. i fransk og italiensk. Studietiden opgiver han til syv måneder mod normalt seks til syv år. Ved samme lejlighed eksamineres han i astronomi og fysik. Karakterer: Bedste i astronomi og »med beröm godkänd i sprog og fysik«.

8. oktober bliver Urania Observatoriets 50-års jubilæum fejret ved en stor fest. Blandt de 200 gæster var professorerne Ejnar Hertzsprung og Knut Lundmark fra Observatoriet i Lund. Ved bordet overbringer kontorchef Albert Michelsen en hilsen fra Undervisningsministeriet.

Universitetsobservatoriet og Astronomisk Selskab sender blomsterhilsener(!)
Der forevises en halv times smalfilm om dagliglivet på Urania Observatoriet.
En opgørelse over de aktive astronomer tæller tre medlemmer af
Uraniaklubbens planetsektion, nemlig Leif Rasmussen, Willy Jørgensen og
Egon Hansen. Desuden selvfølgelig hr. og fru. C. Luplau Janssen. Willy
Jørgensen fremhæves for at have opdaget en speciel egenbevægelse af nogle
af planeten Jupiters rotationsbælter.

På dette tidspunkt er meget af observationstiden overladt til aktive
medlemmer af Uraniaklubben. Der udføres planetfotografering, og der håbes
på et kommende samarbejde med andre observatorier om udveksling af
fotografier af asteroider. Dette sikkert for at bestemme asteroidernes baner.

Hale-spejlteleskopet med en diameter på 5 meter indvies i Californien.

1948

C. Luplau Janssen anfører et mislykket kupforsøg mod bestyrelsen i
Astronomisk Selskab. Ved det følgende tillidsvotum til den siddende
bestyrelse var der 188 stemmer for og 72 imod.

1948-1959

Cand. mag. og mag. scient. Niels Palle Wieth-Knudsen udfører astronomisk
arbejde på Observatoriet. Aftalen om arbejdet på Urania Observatoriet
kommer i stand på foranledning af Ejnar Hertzsprung. Arbejdet sker i
samarbejde med ham.

Wieth-Knudsen bliver tilbudt at overtage Observatoriet, men afslår. Det er
Niels Wieth-Knudsen og hans kone, som senere etablerer forbindelsen til
Kyril W. Fabrin, Aalborg, og dermed baner vejen for Kikkertens placering i
Aalborg.

1949

14. juni bliver C. Luplau Janssen ridder. Begrundelse: fortjenstfuld
embedsvirksomhed.

Observatoriet i Brorfelde indvies i 1950

1952

C. Luplau Janssen får en fransk doktorgrad, docteur-ès-lettres. Afhandlingen
hed »Le décor chez Guy de Maupassant« og er altså en litterær doktorgrad.
C. Luplau Janssen er da 63 år.

1953

Niels Palle Wieth-Knudsen bliver doktor fil. fra Lunds Universitet på
afhandlingen, »Studies on Orbits Determination of Visual Binary Stars in
some Extreme Cases«. Førsteopponent er Ejnar Hertzsprung.

Den sovjetiske satellit Sputnik opsendes den 4. oktober 1957.

1960

1. juni bliver C. Luplau Janssen ridder af 1. grad. Begrundelse: Fortjenstfuld
indsats inden for astronomi.

Første mand i rummet bliver Yuri Gagarin, Sovjetunionen. Det sker den 12. april 1961.

1965

December. Tidsskriftet »Urania« stopper. Bladet udkom i gennemsnit 10 gange om året i 22 år.

1967

Som 78-årig oversætter C. Luplau Janssen tre bøger om astronomi.

Ungdomsoprøret.

1969

De første kontakter til det, som skal blive til NAFA, skabes.

Neil Armstrong og Edwin E. »Buzz« Aldrin bliver den 20. juli de første mennesker på Månen.

1971

21. juni. Carl Emil Luplau Janssen dør og Urania Observatoriet bebos kun af Aase Luplau Janssen. Kikkerten begynder at forfalde.

1976

6. oktober.

NAFA har stiftende generalforsamling. Er da den eneste landsdækkende astronomiklub, som kun har amatører. Har som sådan medlemmer i København, Sønderjylland og Fyn.

NAFA's medlemsblad »Pegasus« udgives og udkommer indtil 1987. Pegasus er i disse år det eneste landsdækkende astronomiblad kun for amatører og efterfølger dermed C. Luplau Janssens blad »Urania«.

1977

Oktober. Fru Luplau Janssen afholder »Observatoriemiddag« i anledning af Observatoriets 80-års dag.

Der afholdes stort instrumentmøde for alle landets amatører i Aalborg. Hovedtaler er astronomen Richard West.

1980

Adjunkt ved Aalborg Universitet, Kyril W. Fabrin, bliver medlem af NAFA's bestyrelse.

1982

Aase Luplau Janssen bliver anbragt på plejehjem. Uffe Thorsteinsson bliver fru Luplau Janssens værge.

Kyril Fabrin har da i nogen tid arbejdet for, at AUC skulle have et observatorium og dermed åbne mulighed for en egentlig undervisning og forskning i astronomi.

Kontakt skabes mellem Wieth-Knudsen og adjunkt ved Aalborg Universitet, Kyril Fabrin, NAFA. Dette fører til, at Kikkerten skænkes til Aalborg Kommune.

1983

6. september. Uffe Thorsteinsson tilbyder AUC Urania Refraktoren.
21. september. Kyril W. Fabrin spørger Aalborg Kommune, om den vil overtage Kikkerten.
8. oktober. Uffe Thorsteinsson tilbyder Aalborg Kommune Kikkerten.
28. oktober. Aalborg Kommune accepterer tilbuddet.
Oluf Engelstoft og Jørgen Bergquist foretager den sidste observation på Frederiksberg.
Søndag den 6. november. Urania Kikkerten fjernes fra Dronning Olgas Vej.

Lyngby bliver dansk mester i fodbold samme dag!

1983-1987

NAFA, Aktiv Aalborg og Astro Mekanik, Aalborg, restaurerer Kikkerten.

1986

12. juli. Aase Luplau Janssen dør.

Rumfærgen Challenger eksploderer den 28. januar. 7 astronauter omkommer.

1988

23. april kl. 14.15 er der officiel indvielse af det nye Urania Observatorium i Aalborg.

Voigtländer portrætkameraet erstattes af moderne Schmidt-Newton astrokamera.

1989

22. februar begynder den astronomiske folkeoplysning på Urania Observatoriet i Aalborg. Der er åbent tirsdage, onsdage og torsdage, fra september til maj.

Der er 5 forevisningsgrupper, hver på 3 frivillige.

Tycho Brahe Planetarium i København åbner den 1. november.

1991

Det landsdækkende blad »*amator*ASTRONOMEN« udgives første gang. Den endelige beslutning om starten blev taget ved et møde i NAFA.

1992

21. maj-1. august. Der optages billeder af Solen i 73 dage i træk af Ole Fastrup, Lars Juel Mosbæk og Poul Hansen.

26. december. Kyril Fabrin dør.

1993

20.-21. marts afholdes der atter instrumentmøde for alle landets amatørastronomer. Op imod 200 amatørastronomer deltager. Igen er det lykkedes at få den berømte danske astronom Richard West, nu ansat ved ESO-observatoriet, til Aalborg.

14. april. Niels Palle Wieth- Knudsen dør.

1994

10. maj. En partiel solformørkelse ses og fotograferes.

18. juli kl. 20.40. Komet Shoemaker-Levy's nedslag på Jupiter observeres visuelt i Urania Refraktoren af Tom Axelsen, NAFA. Observationen er sandsynligvis den første, der gøres i Skandinavien.

1994-1996

Der laves en Måneserie af Ole Fastrup og Torben Christensen. Bl.a. brugt i planetariet på Steno Museet i Århus.

1995

Der indkøbes CCD-kamera.

1996

Natten mellem 3. og 4. april. Den totale Måneformørkelse optages fra start til slut af Torben Christensen

1997

»Pathfinder« lander på Mars den 4. juli.

8. oktober. Urania Observatoriet fejrer 100-års jubilæum

Efterskrift

Tak til:

Lisbeth Moustgaards bog, »Uranias tjenere«, har været flittigt brugt ved udarbejdelsen af denne jubilæumsbog.

Endvidere har vi med stor fornøjelse og udbytte læst Per Barner Darnells manuskript, »Drømmen om den store kikkert«.

Også »Fifty Years Activity of the Urania Observatory«, som Rundetårns Jesper Vang Hansen venligt har sendt os, billeder fra samme og fra Erling Buch Andersen, tidsskriftet »Urania«, samt C. Luplau Janssens egen levnedsbetegnelse er blevet grundigt læst. Den sidste er venligt kopieret af ordenshistoriografen på Amalienborg.

Desuden har vi fået værdifulde oplysninger af fil. dr. og cand. scient. Niels Palle Wieth-Knudsen og fru Wieth-Knudsen, Uffe Thorsteinsson, Johannes Christensen, stadsarkitekt Per Svensson, Aalborg Kommune, Carlsbergfondets arkiv – og mange andre.

Endvidere en tak til Carl Luplau Janssens yngste søster, frk. Gerda Luplau Janssen. Hun har besøgt det nye Urania Observatorium i Aalborg og er godt tilfreds med den plads, hendes storebrors kikkert her har fået.

Endelig har vi haft stort udbytte af at tale med fru Valborg Frederiksen, Aalborg. Hun var ung pige i huset på Dronning Olgas Vej 25 i 1928 og har givet fine stemningsbilleder af familien Luplau Janssen.

En særlig tak til Oluf Engelstoft for tilsendt videokopi af smalfilm, optaget i anledning af Urania Observatoriets 50-års jubilæum, samt oplysninger om de sidste års brug af Observatoriet på Dronning Olgas Vej i København og hans øvrige engagerede og uvurderlige medvirken.

Sidst, men ikke mindst, tak til Hans H. Christensen og Erik Persson samt i særdeleshed til nu afdøde Kyril W. Fabrin, uden hvis indsats Kikkerten ikke var kommet til Aalborg.

Litteratur

»Astronomischer Nachrichten«. Diverse numre.

Barbour, John: »Månens Erobring«, 1969.

Bell, Louis: »The Telescope«, 1922.

»Berlingske Tidende«, 1910 – 1920. Diverse numre.

»Dansk Biografisk Leksikon«, 1933.

Darnell, Per Barner: »Drømmen om den Store Kikkert«. Endnu ikke udgivet.

»Den Danske Biblioteksstand«, 1963.

»Først og Størst«. Guinness Rekordbog.

Gyldenkerne, Kjeld og Darnell, Per Barner: »Dansk Astronomi gennem fire hundrede år«.

Henriksen, Mette, Københavns Bymuseum, billedarkivet: »Oplysninger vedrørende gaslys på Frederiksberg omkring århundredeskiftet«.

Janssen, C. Luplau: »Egen levnedbeskrivelse«. Udarbejdet i anledning af hans udnævnelse til ridder 1.

Janssen, C. Luplau: »Stjernehimlen og dens Vidundere«.

Jensen, Claus: »Challenger, et teknisk uheld«, 1993.

King, H.C.: »The History of the Telescope«, 1955.

Morbech, Finn: »Med hænder som en smed og hoved som en lærd«, 1991.

Moustgaard, Lisbeth: »Uranias Tjenere«, Universitetsbiblioteket, 1990.

»Nordisk Astronomisk Tidsskrift«. Diverse numre.

»Politiken«, 1910 – 1920.

»Salmonsens Konversationsleksikon XXIV«, 1928.

Schray, Otto: »Manden bag flammerne«, 1944.

Teuber, Jan (red.): »På rejse i Universet«.

Tidsskriftet »Sirius«. Diverse numre.

Tidsskriftet »Urania«, 1943 – 1965.

Urania Observatoriets historiske bibliotek: Diverse specialoptryk af bl.a. »Fysisk Tidsskrift«, »Bulletin Astronomique«, »Det Kgl. Danske Videnskabernes Selskabs Forhandlinger« mv.

Wieth-Knudsen, Niels Palle: Skriftlig beretning af 13.11. 1992.

Billedfortegnelse

- Forside og bagside Måneformørkelse 1996. Fotos: Torben Christensen.
Forside Urania Observatoriet i Aalborg. Fotos: Torben Christensen (interiør).
Ole Fastrup (eksteriør).
Bagside Foto fra Rundetårns Samling.
- Side 2 Urania Kikkerten i Urania Observatoriet på Frederiksberg. Foto: Oluf Engelstoft.
Side 13 1. sal på Dronning Olgasvej 25 på Frederiksberg. Ill.: C. Luplau Janssen, 1943.
Side 14 Mizarobservatoriet. Foto fra Torvald Köhls billedarkiv. Udlånt fra Rundetårns Samling. Vist i Nordisk Astronomisk Tidsskrift, 1935, side 90, hvor der er flere oplysninger.
- Side 17 Månedetaljer. Tegning: Victor Nielsen. Vist i »Sirius« no. 39, 1906.
Side 18 Victor Nielsen og C. Luplau Janssen. Foto: Erik Buch Andersen. Udlånt af nu afdøde Erling Buch Andersen.
- Side 20 Mars. Tegning: Erik Buch Andersen og C. Luplau Janssen. Fra »Astronomischer Nachrichten«. Bd. 191, Nr. 4561.
- Side 22 Månemaleri: C. Luplau Janssen. Fra »Stjernehimlen og dens Vidundere«.
Side 24 »Ejer Baunehøj«. Tegning: Jensenius. »Blæksprutten«, 1941. Tilladelse til brug givet af Henrik Böcher.
- Side 26 Pladeudmålingsapparat. Meget ofte brugt på Frederiksberg.
Foto: Torben Christensen.
- Side 27 Victor Nielsen. Foto fra Det Kongelige Bibliotek.
Carl Emil Luplau Janssen. Foto udlånt af Ulla Thorsteinsson.
Ejnar Hertzsprung. Foto fra Urania Observatoriets bibliotek.
Hans Emil Lau. Foto fra Urania Observatoriets bibliotek.
- Side 28 Urania Kikkerten. Tegning: Arkitekt MAA, Arturo Hamo.
Side 29 Detaljer fra Kikkerten. Fotos: Torben Christensen. Tegning: Harald Aaen.
Side 30 Aase Worsøe Luplau Janssen. Foto udlånt af Ulla Thorsteinsson.
Niels Palle Wieth-Knudsen. Foto fra Det Kongelige Bibliotek.
Oluf Engelstoft. Foto udlånt af Oluf Engelstoft.
Kyril W. Fabrin. Foto udlånt af Lars H. Fabrin.
- Side 31 CCD-kamera og computer. Monteret på Urania Kikkerten.
Foto: Torben Christensen.
- Side 34 »Go' mor'n, Mads«. Tegning: Hoff. »Blæksprutten«, 1942.
- Side 38 Urania Observatoriet på Frederiksberg. Foto: Oluf Engelstoft.
- Side 40 NAFA's bestyrelsesformænd. Foto: Torben Christensen.
- Side 41 Kikkertbyggegruppen i NAFA omkring 1978. Foto udlånt af Ove Horn.
- Side 42 Urania Kikkertens flyttedag. Foto: Erik Persson.
- Side 45 Urania Kikkerten under restaurering. Foto: Erik Persson.
- Side 46 Urania Kikkerten efter urdrevets restaurering. Foto: Lars Juel Moesbæk.
- Side 50 Intim situation i lun læderhandske. Foto: Torben Christensen.
- Side 52 Ukendt kunstner.
- Side 53 Solen. Foto: Ole Fastrup, Poul Hansen og Lars Juel Moesbæk.
Interiørfoto: Jette Bang.
Månen. Fotos: Ole Fastrup.
Komet Hale Bopp. Fotos: Preben Kjemtrup Sørensen.